

**Борбени пут
Друге пролетерске бригаде
у 1944.**

Рудо — Ивањица — Прибој — Златибор — Рашка — Мучањ — Повлен — Тара —
Златибор — Бијело Поље — Беране — Андријевица — Топлица — Пожега — Горњи
Милановац — Београд — Сремска Митровица — Шид — Београд

1944:

Продор у Србију

Први — петнаестодневни продор у Србију — Бригада је завршила заједно са 2. далматинском, нападом на немачку посаду у Ивањици, 9. и 10. јануара, да би се по извршеном задатку вратиле у Санџак. Други — обимнији и дужи продор — оствариле су 2. пролетерска и 5. крајишка дивизија, од 15. марта до 20. маја. Због снажног отпора удружених немачких, бугарских, четничких, недићевских, њотићевских и белогардејских снага, и поред свакодневних борби, нису успеле да остваре задатак Врховног штаба: да преко Златибора и Јавора пређу на десну обалу Ибра, код Ушћа, и да се споје са партизанским снагама у Јабланици и Топлици. У повратку, на слободну територију у Црној Гори, Бригада је код Андријевице, од 18. до 26. јула водила оштре борбе против Немачке СС дивизије »Скендербег« и балистичких јединица. Њен тада знатно ослабљен састав, од само 600 бораца, ојачан је новим 5. батаљоном, који су сачињавали већ прекаљени борци из Васојевића.

Оперативна група дивизија коју су сачињавали — 2. пролетерска, 5. крајишка и 17. источно-босанска — трећи и коначан продор у Србију започела је 28. јула. Преласком Ибра, 5. августа, на Копаонику је разбијена групација од четири четничка јуришна корпуса, који су чинили главнину четничких снага у Србији. Код Куршумлије тешко је поражен 122. бугарски пук, а код Блаца бугарска коњица. У оквиру оперативне групе дивизија Бригада је допринела проширењу и учвршћењу слободне територије у Топлици и Јабланици. У Горњој Јабланици, 22. августа, свој је састав повећала са 198 нових припадника, укупно на 1.100 бораца и 27. августа прешла у састав 21. дивизије 1. пролетерског корпуса.

У новом саставу, на путу према Шумадији, 8. септембра поново је прешла Ибар, али није сломила снажан отпор Немаца у Пожеги, који су бранили повлачење немачке главине долина Ибра и западне Мораве, из правца Грчке. Двадесет наредних дана Бригада је провела, око Горњег Милановца, у неколико оштрих борби са немачким снагама које су — у сарадњи са четничким јединицама — штитиле повлачење Групе Е немачких снага.

Попуњена са преко 400 бораца, углавном младих земљорадника из милановачког и чачанског краја, Бригада је 9. октобра кренула у ослобођење Београда, да би се два дана касније, први пут срела са борцима Црвене армије, у Рачи Крагујевачкој. Осталим јединицама које су биле ангажоване у Београдској операцији, придружила се 14. октобра, појачана новим борцима из западне Србије. Њени батаљони учествују у борбама у самом граду, у Маринковој бари, испод Звездаре, где је њен 3. батаљон избацио из строја преко 400 и заробио 1.600 немачких војника. У садејству са нашим и совјетским јединицама одбила је 19. октобра покушај немачких јединица (из правца Гроцке) да се пробију у главни град, а затим и у разбијању немачке групације на Авали.

Бригади је добровољно приступило већи број младића и девојака, радника, београдских студената и ђака. После учешћа на смотри и дефилеу ослободилаца Београда пред врховним командантом Титом на Бањици, 27. октобра, Бригада је, два дана касније, кренула преко Руме и Сремске Митровице на сремски фронт, у село Лаћарак, крај Шида.

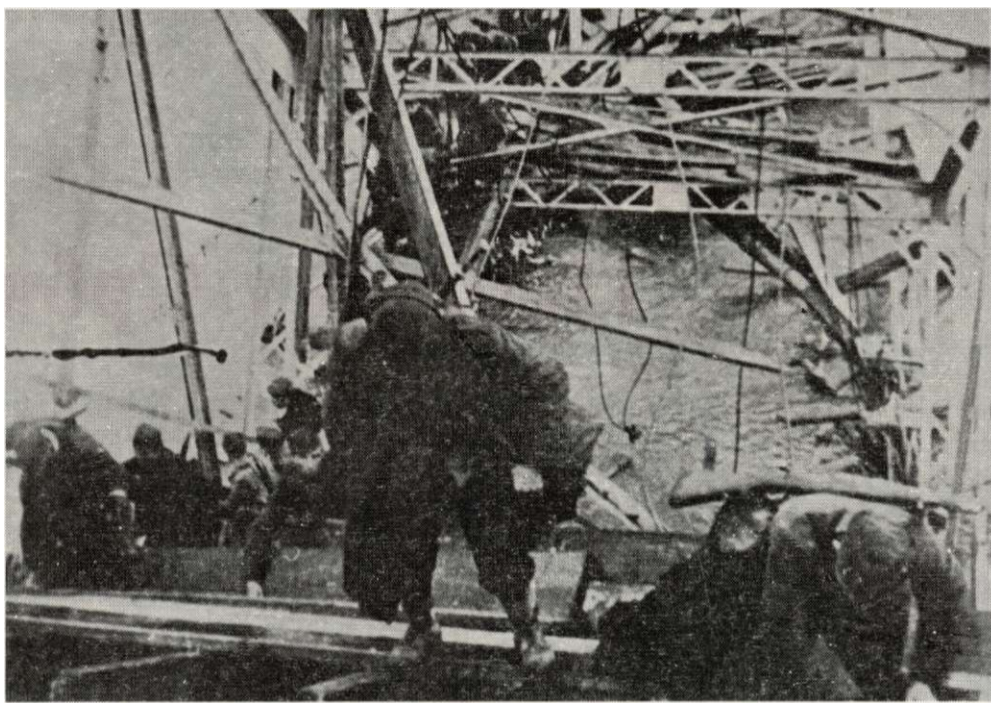
Први продор у Србију 1944.

Запоседањем саобраћајнице Сјеница—Пријеноље—Пљевља, 6. новембра 1943. године, немачке снаге су раздвојиле 2. пролетерску бригаду на два дела. Један део представљали су припадници 1. и 2. батаљона који су се извукли из пријеполског обруча преласком преко друма Сјеница—Пријеполје и код Прибојске бање се привремено прикључили јединицама 5. крајишке дивизије. Од 148 бораца, међу којима се налазила и већина једног батаљона 1. шумадијске бршаде, Штаб 5. дивизије је формирао Пролетерски батаљон у Рудом, 8. децембра. Као самостална јединица, батаљон је скоро два месеца делио судбину ове дивизије током шесте немачке офанзиве у источној Босни.

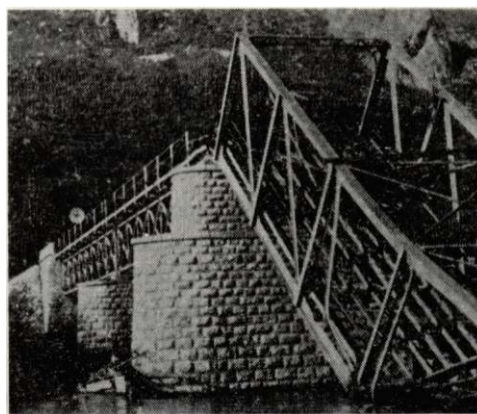
Други део Бршаде се 8. и 9. децембра, са групом рањеника избеглих из пљеваљске и жабљачке корпусне болнице, окупио у рејону села Челебића, западно од Пљеваља. Од преосталих бораца 1. и 2. батаљона је образован Комбиновани батаљон. На Челебићу је одржано и војно саветовање у Штабу 2. дивизије, коју су тада сачињавале 2. пролетерска, 2. далматинска и 1. шумадијска бршада. Процењено је да би после офанзивних дејстава ојачане немачке дивизије било »незгодно и опасно« остати на простору испресецаном рекама, кањонима и планинским венцима. И одлучено да, сагласно ранијим плановима Врховног штаба, 2. дивизија изврши први већи продор у Србију. Постављени задатак је обухватао разбијање непријатељских, првенствено четничких и недићевских, снага и стварање слободне територије на којој би се мобилизацијом попуниле постојеће и створиле нове партизанске јединице. У случају неуспелог пробоја ка Топлици, предвиђено је враћање у Сашдак или у источну Босну.

Једанаестог децембра, Дивизија је напустила рејон Челебића и 21. децембра у Рудом, без непријатељског отпора, прешла преко порушеног моста на Лиму, док су болница и комора то учиниле чамцима. Друга далматинска бригада је 29. децембра заузела Нову Варош, али се под немачким и четничким притиском из ње повукла 1. јануара 1944.

Друга дивизија је 4. јануара усмерила дејства према рејону Ивањице, у



Прелаз 2. пролетерске преко порушеног моста на Лиму код Рудог, 21. децембра 1943. На сликама (горе): борци спретно савлађују водену препреку; у средини: део 1. батаљона по успешном преласку, (први здесна) Драгослав Марковић; доле: Општи изглед порушеног објекта.



којој је налазило око 200 Бугара, 30 Немаца и 150 недићеваца. Изненадним нападом су батаљони 2. далматинске и 2. пролетерске бршаде продрле у Ивањицу 9. јануара. Због неусклађене, вођене борбе целог дана, нису до краја искористиле забуну код непријатеља и морале се повући 10. јануара. Непријатељу су нанеле осетне губитке од 37 мртвих, 46 рањених и 23 заробљена војника, подофицира и официра. Заплениле су 4 пушкомитраљеза, два аутомата, 10.500 метака, 10 товарних коња и непгго брашпа, дувана, одеће и обуће. Из 4. батаљона 2. бршаде погинуло је три а рањено пет бораца.

Акција у Ивањици разматрана је 12. јануара на састанку Штаба 2. дивизије са штабовима бригада, а 13. јануара на састанку Штаба 2. пролетерске са штабовима батаљона. Констатовано је да је неуспех последица двеју врста несавладивих тешкоћа. Због недостатка радио везе и непримењивања договореног саобраћања преко синалних пиштоља и паљења ватри изостало је усклађено деловање у ликвидирању свих непријатељских упоришта. Порасло повољно расположење према НОП-у после распада осовине Берлин—Рим, осетно је спасло појачаном мобилизацијом за четнике и њиховом учвршћеном сарадњом са Немцима и Бугарима. Уочивши да 2. дивизија располаже са ограниченим резервама муниције, непријатељ је свакодневним офанзивним операцијама примораво на честе покрете и маневре и ометао да се краткотрајно задржи на једној територији. Због тога је и донесена одлука да се обустави први дванаестодневни продор 2. дивизије у Србију и започне повратак у Санцак.

После дванаестодневних опггрних борби са ојачаним, гврвенствено немач-



Борци 4. батаљона на застанку код Бијелих Брда, источно од Рудог, децембра 1943. Слева: Гвозден Илић, Бранко Орловић, Славка Панић Козара, Стајка Савић (5), Раде Смиљанић (7) Жарко Јовановић, Мара Кустурић, Миљивоје Боровић Усо, Мијо Солдовић (11).

Божидар Томић, политички комесар 2. батаљона на челу колоне од Рудог према Бољанићима, крајем јануара 1944. године.



Сарадња Немаца и четника 1943/1944. У Србији

По директиви Адолфа Хитлера у јесен 1943. године, Херман Нојбахер, изасланик Министарства спољних послова одређен је да координира немачку политику на Југоистоку и да организује сарадњу са националним антикомунистичким покретима. Његовим посредовањем склопљено је више споразума о узајамној сарадњи у борби Немаца и четника против Народноослободилачке војске и помагању четника у наоружању, муницији, опреми, лечењу од стране Немаца. Крајем 1943. и почетком 1944. склопљена су четири споразума.

1. Први споразум закључен је 13. новембра 1943. између Војног заповедника Југоистока и мајора Војислава Лукачевића, начелника четничког штаба.

2. Други — 26. новембра између Војног заповедника и мајора Николе Калабића и пуковника Јеврема Симића.

3. Трећи — 14. децембра између немачке команде и капетана Михаила Чачића, команданта четничке Равничке бригаде.

4. Четврти — 23—25. децембра између немачког мајора Милера и потпуковника Љубе Јовановића Патка, команданта четничких снага за источну Србију.

Споразуми су закључени на 5, односно 10 седмица. Симићев споразум је продужен и важио је до 31. марта 1944. Такође и Лукачевићев.

Лукачевићев споразум обухватио је територију између: Ибра, 3. Мораве и Ђетиње, Дрине и Таре, све до К. Митровице; Симићев — између В. Мораве, Дунава, Колубаре — све до Г. Милановца, укључујући скоро целу Шумадију и Крагујевац; Јовановићев — источну Србију са Зајечарем и Бором; Чачићев — сењске руднике са Јагодином, Параћином и Вупријом; Калабићев — територију око Чачка, Краљева и Г. Милановца.

(Пуни текст споразума у: 11. 5. БаИона1 Агсћмех, \УогШ И^аг II Сппез Кесогск — КесогJ Сгоир 238, под бр. ИОШ — 1082).

ким, снагама из Ужица и Ивањице, које су у рејону Златибора и Увца неколико пута претрпеле осетне губитке, цела 2. дивизија се 24. јануара скоро исгим путем преко Лима вратила у Рудо, где није било непријатељске посаде.

У рејону са обе стране друма Пљевља—Чајниче, Дивизија је, између 25. јануара и 6. марта 1944, разбила неколико напада четничких одреда и припадника немачког 2. пука »Бранденбург«, стационараних у Пљевљима. Истовремено се, по наредби Врховног штаба, припремала за други, снажнији продор у Србију.

(Према — С. Урошевић: »Друга пролетерска бригада«)

Добар обавештајцац

Лаза Шевкушић, рударски радник, уступио је у партизане још у самом почетку устанка 1941. године. Вршио је разне дужности: био је водник, командир чете, радио активно као члан Партије, али, чини ми се, најбоље му је одговарао посао обавештајца.

— Па ја, увек када уђем у кућу у којој нешто тражим, прво замислим да сам домаћин те куће и да имам нешто да сакријем. Где бих ја тачно крио неку ствар, онде је и тражим — објашњавао нам је Лаза.

Своју изванредну снажљивост, а и смисао да се нашали, испољио је Лаза и, негде почетком 1944. у једном селу недалеко од Бољанића, у Санџаку. С једном групом бораца из своје обавештајне десетине упао је, пола сата пре 3. батаљона, у једно село које је чувала месна четничка јединица. Кокарде, шубаре, каме и еполете на њиховој одећи нису никога доводиле у сумњу да се не ради о четницима. Улазећи у село, из свег гласа Лаза и његови пратиоци викали су да се сви четници искупе на чуки изнад села да би повели борбу са комунистима који, ево, само што нису ушли у село.

Заиста, на чуки се искупило 10—15 четника. Лаза их је постројио да би видео колико их је и да би им издао наређење. Погго је извршио смотру командовао им је: »Доле оружје!« Четници су, наравно, без отпора положили оружје.

Када је 3. батаљон улазио у село, са чуке се и Лаза спуштао са заробљеним четницима носећи заплењено оружје.

Милорад Достанић

УСПЕШНА ЗАСЕДА

Осмог јануара увече 3. батаљон је кренуо од села Катића ка Клисури ради обезбеђења напада на наше снаге у Ивањици из правца Ариља.

У свануће, поставили смо заседе код манастира светог Архангела и Добричке главе. Било је све спремно за »дочек« непријатеља. Наша извидница нам јавља да се повећа колона из Ариља креће према нашим положајима.

Непријатељ се кретао опрезно, али је ипак упао у нашу заседу. Отворили смо ураганску ватру. Бомбаши су кренули на тенкове. Узалудан је био покушај да се тенковском ватром спречи јуриш пролетера.

Бугари су били поражени и приморани на повлачење. Оставили су десетак мртвих и рањених. Заробили смо неколико војника и једног официра. Запленили већу количину оружја и муниције.

Војин Јовановић



Пратећи вод 2. батаљона у другом продору у Србију, марта 1944. Крајњи лево: Милисав Топаловић Миле.

Неизвршен задатак

По упаду у Ивањицу, пошао сам са једним водом 3. чете 4. батаљона да се сместим у хотел »Спасовић«. У њему смо затекли седам припадника немачке пољске жапдармерије. После кратке борбе, разоружали смо их. Запленили смо већу количину хране и другог материјала.

Прва брига нам је била да ликвидирамо преостале непријатељске делове. Једно његово упориште налазило се у пжолу. Око подне одбијамо непријатељски противнапад. У борби коју је чета водила цео дан, рањен је и комесар чете Милован Ђокановић. Предвече нам курир Штаба батаљона доноси наређење да једап вод наше чете запали школу и тако примора непријатеља на предају.

Нешто после 22 часа поставио сам један пушкомитроаљез према школским споредним излазним вратима која су била окренута према Моравици, а други пушкомитроаљез паралелно са углом школе, како бк, у случају потребе тучао прозоре на другом спрату.

Са два борца запалио сам школску кухињу, сматрајући да ће пламен захватити и кров школе. Ватра се разбуктала, али пам срећа није била наклоњена. Кухиња је изгорела, али се школа није запалила, јер се снег од топлоте почео да топи.

У другом покушају нисам успео да запаљену сламарицу убацим кроз школски прозор.

У трећем покушају сам флашу са бензином убацио кроз прозор а за њом и запаљени угарак. Дим је покуљао кроз прозор. А непријатељ је, бацајући бомбе у запаљену просторију, спречио пожар помоћу детонације.

Попгго школу нисам запалио, ујутро сам решио да извршим напад на школска главна улазна врата. Уместо одобрења за напад, од Штаба батаљона сам добио наређење да се са јединицом повучем у правцу села Катића.

Гојко Спасојевић



На Зжитибору у другом продору у Србију, марта 1944. Здесна: Новак Живковић, радиотелеграфиста Н, Српско Ивановић Курјак.

На застанку током другог продора 2. дивизије у Србију, крај марта 1944. Стоје, слева: Миливоје Радовановић Фарбин, Зага Стојиловић, Срба Јосиповић. Седе слева: Средоје Урошевић (2), Радивоје Јовановић Брадонм, ЈБубо Вучковић. Седи, напред: Драгослав Ђорђевић Гоша.

Нови састав Друге дивизије

25. јануара (1944), Међуречје (Ивањица): Од Штаба 2. корпуса је сгигло наређење да у састав 2. дивизије улази 4. пригорска бригада.

Друга далматинска бригада одлази, изгледа на свој терен, у Далмацију. Увече је Штаб 2. дивизије приредио вечеру за нгтабове бригада и нгтабове батаљона 2. далматинске бригаде.

(Љ. Ђурић: »Ротни дневник«)



Истрага о поразу на Пријепољу

Саслушавање у Комисији

16. јануара (1944), Равна Гора, Клекова, Бела Река (Златибор):

Синоћ у 20 часова позван сам на саслушање и задржао се до 3 часа ујутро. Испитивали су ме чланови комисије: Вељко Мићуновић (партијски радник у Црној Гори), Обрад Егић, зам. команданта 2. далматинске бригаде) и Тихомир Јањић, члан Политодела 2. далматинске бригаде.

Постављено ми је питање: колико сматрам себе кривим, а кога све сматрам кривим за овакав исход борби 4. и 5. децембра (1943) код Пријепоља.

Мој одговор је гласио.

»Себе сматрам кривим:

1. Што сам, против свог убеђења, да непријатељ има офанзивне намере у правцу Пријепоља, дозволио пребацивање и 2. батаљона 2. пролетерске бригаде на десну обалу Лима. (Прећутао сам пред Комисијом дискусију вођену у Штабу Дивизије 27. новембра 1943. године сматрајући да, ако је то и потребно, онда нека то објасни онај који је покренуо захтев о пребацивању још једног батаљона на десну обалу Лима).

2. Што нисам известио Шумадијску, као што сам обавестио 2. пролетерску бригаду и што нисам саопштио Команди места у Пријепољу о приправности.

3. Што нисам уклонио артиљерију и друге ташко покретне делове са комуникације тј. са правца главног непријатељског продора и што нисам био буднији у односу на чување ових оруђа, без обзира на сва наређења која сам издао у том смислу.

4. Што сам у више прилика био благ према командантима бригада у погледу извесних недостатака који су се испољили у току борбе око Сјенице и у Саноаку.

За овакав исход догађаја и губитке сматрам кривим и следеће:

1. Штаб 2. пролетерске бригаде — што није са довољно интереса и удубљивања пратио развој ситуације и обилазио јединице на десној обали Лима; што није неко од чланова Штаба био са ова два батаљона; што тенкисти нису били обавештени о приправности и што није боље осмуран мост који је био припремљен за рушење, и што није било учињено све што се могло учини-

(Наставак на стр. 224)

Смењивање штаба Друге пролетерске дивизије

2. јануара (1944), Негбина (Златибор): Око 10 часова сгигли су Љубо Вучковић и Саво Дрљевић са око 40 другова из 2. пролетерске бригаде.

Наређењем друга Тита наш штаб је смењен због пораза 2. пролетерске дивизије код Пријепоља. Такође је наређено да се поведе истрага и кривци пронађу. (Зборник, II/11, Зборник, I/16, 99. и 112)

Састав новог Штаба дивизије: Љубо Вучковић, командант; Милосав Милосављевић, политкомесар; Саво Дрљевић, начелник Штаба.

Политодел по бригадама се укидају, а ствара се Политодел при Штабу дивизије. У Политодел дивизије улазе: Милинко Ђуровић, као руководиоца, Драгољуб Драги Миленковић, Зага Стојиловић, Радоје Љубичић и Тодор Војводић, као чланови. (Зборник, II/11, 152).

Досадашњи заменик политкомесара 2. пролетерске бригаде Јован Стаматовић ставља се на располагање ПК КПЈ за Србију, а на његово место одређен је Драгослав Ђорђевић Гоша.

Предали смо дужност и упознали нови штаб дивизије са ситуацијом. Свима нам је веома жао што је до овога дошло баш сада кад смо могли дати највише, на терену који одраније добро познајемо. (Слободан Пенезић и ја формирали смо на овом терену 1941. године 1. златиборску чету Ужичког партизанског одреда).

(Љ. Ђурић: »Ратни дневник«)



Љубо
Вучковић

Милосав
Милосављевић

Саво
Дрљевић

ЛУНОВО РЕАГОВАЊЕ

18. март (1944), Сјеверин (код Рудога):... Дуго сам размишљао о нашим недостацима под утисцима разговора са Крцуном. Био сам чврсто решен да то изложим Гоши (Драгослав Ђорђевић). Синоћ смо имали састанак. Долазио је и политички комесар Дивизије (Милосав Милосављевић). Мислио сам да ће он ставити на дискусију све те ствари... Хтео сам да пукнем од муке. Зар су једном пролетерском штабу потребне свакодневне критике и саветодавни састанци? То нисам научио. Све ствари ми можемо и морамо својим сопственим снагама поправљати и решавати. Саопштено ми је да сам кажњен партијском опоменом због Пријепоља. Ето, и то сам доживео, ја, »Луне«! Боље би било да сам погинуо, да не чујем ову моју срамоту. Али, ипак ме теши, моја грешка је произашла из грешке штаба, и мислим да ја нисам крив. Синоћ сам у досади пошао да шетам поред Лима и да размишљам... Сину ми кроз глав мисао, моје биће је биће 2. пролетерске, а њена слава је и моја слава. Сагорећу на послу за њено добро...

(Миодраг Милованић Луне: »Дневник«)

ИСТИНА О ОДГОВОРНОСТИ

Мање или више, већина саслушаваних примила је на себе одговорност и за оно за шта нисмо одговорни, под утиском претрпљених губитака и нескривеном тугом за изгубљеним друговима...

Међутим, права истина о бици на Пријепољу процурила је у Врховни штаб кад је у току лета (1944) Слободан Пенезић Крцун био на Вису. Он је испричао Титу и Ранковићу о свему, као и о тоталној подвали Пека Дапчевића и Митра Бакића, који су себе потпуно искључили из одговорности за овај тежак пораз...

Ово је једино јавно кажњавање, колико ја знам, у току НОР-а, које је записано у историјским документима, као што је мој »Ратни дневник« и друга документа из НОР-а.

(Љ. Ђурић: »Сећаим на људе и догађаје«)

(Наставак са стр. 223)

ти у погледу преношења наређења Шумадинцима да се преко села Душманића извуку из болничке зграде.

Затим за продор немачких тенкова преко Јабукe — зашто није преконтролисао спаљивање камиона и прављења барикаде на комуникацији и зашто није благовремено доставио податке Штабу дивизије о кретању непријатељских тенкова од Сељашнице ка Јабуци. Што са четом која је била на комуникацији није обезбедио дејство противтенковског топа и што није имао везе са своје две чете које су биле на положају Црни врх, те се дозволило разбијање 3. батаљона.

За непријатељски продор у Пријепоље основну одговорност носе команданти 1. и 2. батаљона 2. пролетерске бригаде, који се нису одговорно односили према извештајима својих заседа и осматрача и пгго су дозволили у најтежој ситуацији разбијање батаљона на чете и групе, које су се саме спасавале.

2. Заменик команданта 2. далматинске бригаде није поступио по наређењу Штаба 2. корпуса, тј. није нам се благовремено јавио на Јабуци, да би у току ноћи 2. далматинска стигла и затворила отворени правац Пријепоље — Бабице — Бабине.

3. Штаб Шумадијске бригаде био је више дана одвојен од своје јединице у Пљевљима (командант и политкомесар)«.

...Поред тога Комисији сам изјавио:

Да је Штаб Корпуса био успаван, да је одвео 2. далматинску бригаду противно мишљењу штаба наше дивизије, и да није на време наредио евакуацију болнице и магацина, тако да су немачки тенкови, кад су продрли у Пљевља, затекли задње дејствовале наше дивизијске болнице код манастира св. Илије. Велике количине брашна пале су непријатељу у руке...

Штаб корпуса се без потребе одвојио од радио-станице и отишао преко Левер—Таре за Шаранце, те извесно време нисмо имали радиовезу са њима.

(...)

Било је још питања око појединих детаља, као нпр: »Зашто наша четири тенка нису дејствовале у Пријепољу кад су Немци продрли на мост и у Варош?«

(...)

Одлука ЦК КПЈ

2. фебруар, Колашин: У 9,30 крећемо (из Мојковца) за Колашин... У Штабу корпуса су нас лепо примили. Замолили смо Пека да се некако убрза ова наша истрага.

Ту смо сазнали да Енглези шаљу понепгго материјала: муниције, про-



Преко снегом завејане планине Муртенице, с највишим врхом од 1480 метара, на златиборској висоравни, јануара 1944.

ПРОСЛАВА ДРУГЕ ГОДИШЊИЦЕ БРИГАДЕ

Друга пролетерска бригада је прославила 1. март двогодишњицу свог оснивања на терену Бољанића, око 30 километара удаљена од Чајничка, где је била основана. У свим јединицама одржане су приредбе уз пригодне говоре борцима на положају или на биваку.

Изашао је нови број бригадног листа »Без предаха«.

Трећег марта је при Штабу бригаде почео да ради подофицирски курс са 30

Смотрама јединица започело је обележаваче дана оснивања Црвене армије, на Бољанићима 23. фебруара 1944. Пред стројем говори Божидар Ђорђевић, командант 4. Баљона. С лица у црном копорану: Остоја Ковачевић. У првом реду слева: Радисав Веснић (2), Ружа Матић (7), Саво Јовановић Си-рогојно, Лазар Тешић, Милена Ситар-ица (10), Ђорђе Милић (12).



слушалаца из нижег командног кадра о наоружању и топографији. (Према — С. Урошевић: »Друга пролетерска бригада«)

ДАН ЦРВЕНЕ АРМИЈЕ

Урејону села Јакупов гроб — Бољанићи, 23. фебруара 1944, смотрам и свечаним забавним програмом у свим јединицама 2. пролетерске обележен је дан оснивања црвене армије. (Архив VII, кут. 736, бр. рег. 4—11/2)

тивтенковских пушака, цокула, шињела, одела, санитетског материјала. Послали су и једног хирурга. Седам рањеника је пребачено у болнице код Барија. Обећали да ће авионима пребацити и остале. Ешлески авиони се спунгају на наш аеродром у Беранама...

14. фебруар, Колаши: Стшла је депеша од ЦК КПЈ о нашој ствари. Кажњени смо: ја срогим укором са последњом опоменом и додељен сам Главном Штабу за Србију као пггапски официр — да ме упосли у Србији; Слободан Пенезић Крцун срогим укором и додељен је ГИК за Србију; Радомир Бабић, мој заменик, укором: Стојадин Солдатовић, начелник нашег пггаба, срогим укором; Средоје Урошевић, командант 2. пролетерске бршаде, укором; а остали чланови Штаба 2. пролетерске бршаде — опоменом. Образложење за све нас је: »Због небудности и несхватања одговорности«.

(Љ. Ђурић: »Ратни дневник«)

ЕНГЛЕСКА ВОЈНА МИСИЈА У ШТАБУ ДРУГЕ ДИВИЗИЈЕ

27. децембра (1943), Негбиша (Златибор): Стигла је Ешлеска војна мисија од девет чланова са потпуковником Хадсоном и једним америчким пуковником. Они су били код Драже Михаиловића. Све савезничке мисије добиле су наређење да напусте четничке команде и пређу партизанима. (Зборник, 11/11. 141)

12. јануара (1944), Кушићи (Ивица): Доведени су заробљени Бугари (у Клисури код Ариља). Заробљени бугарски потпоручник прича о привременом споразуму Бугара, Немаца и четника.

Енглески официри саслушавали су такође бугарског потпоручника.

[...]

Код енглеско-америчке војне мисије види се очигледна наклоност четничким бандама. Још раније смо били обавештени да је потпуковник Хадсон иступао на четничким зборовима док су били код Драже, а ми смо запленили документ на коме стоји његов потпис заједно са четничким капетаном Лукачевићем на четничком летку. Сада Лукачевић седи у Пријеполу са Немцима, а потпуковник Хадсон код нас. Светска јавност почела је да добија праву слику о ситуацији у Југославији.

25. јануара, Међуречје (Ивјица): Енглези су отишли ка Главном штабу за Санцак и са њима мајор Пајевић и капетан Грацијани.

(Љ. Ђурић: »Ратни дневник«)

Промене у Другој дивизији и Другој пролетерској бригади

За време боравка 2. пролетерске у Санцаку током фебруара 1944, из источне Босне је у долину Дрине дошла 5. крајишка дивизија. Са њом је на терен Санцака стигла и 1. јужноморавска бригада, која се, у међувремену децембра 1943, са секретаром Покрајинског комитета КПЈ за Србију Благојем Нешковићем, пребацила из Србије у источну Босну.

Од преосталих бораца 1. шумадјске и 1. јужноморавске бригаде формирана је 10. фебруара 1944. године 3. српска ударна бригада, која је ушла у састав 2. пролетерске дивизије. За заменика команданта 3. српске бршаде постављен је Никола Љубичић, доскорашњи начелник Штаба 2. пролетерске.

Десетог фебруара је у село Тупан, јужно од Мегаљке, код Чајничка, приспео Пролетерски батаљон, који се, као самостална јединица, скоро два месеца борно у оквиру 5. дивизије током шесте офанзиве у источној Босни. Штаб ове дивизије је похвалио Батаљон за успешне борбе и храбро држање.

После спајања Пролетерског и Комбинованог батаљона, Штаб 2. пролетерске је поново формирао 1. и 2. батаљон. Штаб 1. батаљона су сачињавали: Михаило Јелић, командант, Милан Вујошевић, заменик команданта, Предраг Ђурић, политички комесар, и Душан Ђурђић, заменик политичког комесара. Штаб 2. батаљона формиран је у саставу: Веселин Петровић Трушо, командант, Божо Томић, политички комесар, Витомир Лазаревић Рутош, заменик политичког комесара. За заменика команданта 3. батаљона постављен је Петар Грачанин.

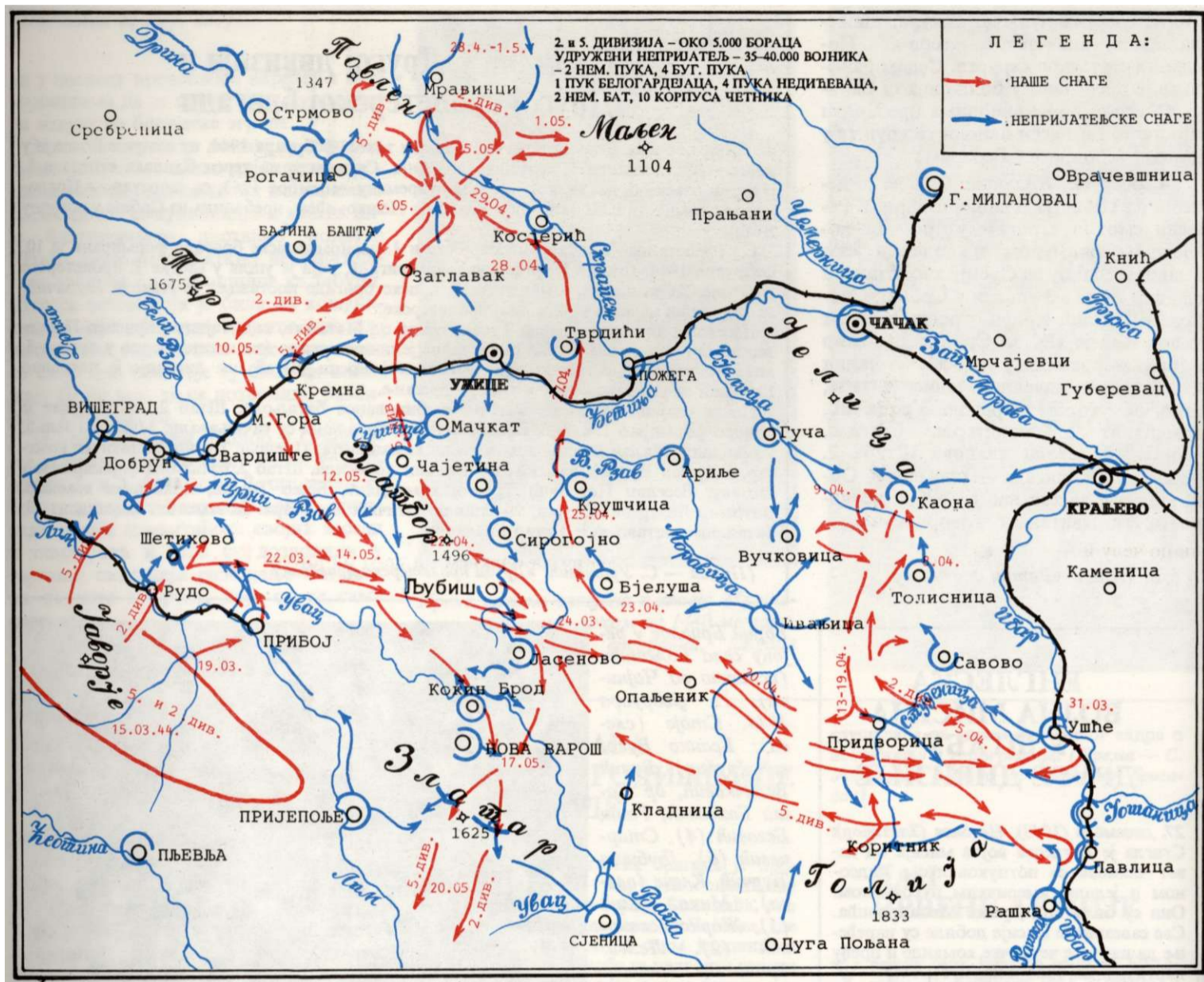
(Према — С. Урошевић: »Друга пролетерска бригада«)

Борци Бригаде у рејону села Бољанићи (источно од Чајничка), 11. фебруара 1944. Стоје (слева): Бранко Вуковић (зубар), Вучић Величковић, др Саша Божовић, Раша Беговић (4), Старчевић (6), Љубиша Ђурчић. Клеће (слева): Мика Делић (1), Жарко Јовановић (2). Лежи: Бранислав Атанацковић Шиља.



Четврти батаљон по преласку Лима код Рудог, марта 1944. На слици доле (здесна): Миодраг Друловић, Радомир Чечарић, Драгослав Новаковић Мута.





**Продор
2. и 5. дивизије
у Србију
1944. године**

Ударна група дивизија: Рудо — Бијела Брда — Љубиш (Златибор) — Студеница — Ушће

Друга дивизија: Савово — Каона (Драгачево) — Студеница — Катићи (Ивањца) — Крушчица (Ариље) — Горјани (Ужице) — Варда (Косјерић) — Мравињци (Ваљево) — Подбукови (Маљен) — Тара — Добро-селица (Златибор) — Кокин Брод — Златар

Пета дивизија: Павлица — Коритник — Јасеново — Сирогојно — Чајетина — Заглавак (Б. Башта) — Повлен — Тара — Љубиш — Јасеново — Златар

Ударна група дивизија: Златар — Лим (Бродарево)

Друга дивизија: Бродарево — Беране — Андријевица

Пета дивизија: Бродарево — рејон Пљевља

ВОЈНЕ СНАГЕ

Непријатељ

- У пролеће 1944. године окупаторско-квислиншке снаге у Србији сачокавали су: пет немачких полицијских пукова и неколико мањих јединица — бугарски 1. окупациони корпус, јачине четири дивизије (22, 24, 25, 27) — око 30.000 војника, делови 29. бугарске 5. армије и још неке минс јединице;
- Руски заштитни корпус (пет пукова) — око 6.000 људи;
- Српски добровољачки корпус — око 6.000 људи;
- Српска државна стража — 37.000 људи;
- четници Драже Михаиловић, формиран у бригаде и корпусе (око 40) јачине око 30.000 људи. Укупно преко 90.000 људи.

НОВЈ

» Прикупљене на простору Горажде — Фоча — Рудо — Пријепоље: 2. пролетерска дивизија (2. и 4. пролетерска и 3. ударна бригада), 5. ударна дивизија (1, 4, и 10. крајишка бригада). Укупно око 5.000 бораца.

» Бригаде и одреди под командом ШШ НОВ и ПО Србије
Половином марта 1944. године у Србији су дејствовали: 2, 3, 4, 5, 6. јужноморавска и Озренска бригада, Космајски, Шумадијски, 1. и 2. јужноморавски, Расински и Зајечарски одред и Озренски баталјон.
Биле су то доста јаке снаге на које се могла ослонити Ударна група дивизија Врховног штаба НОВ и ПОЈ.

(Према — М. Цолић: »Преглед операција на југословенском ратишту 1941 — 1945«)

Продор 2. и 5. дивизије НОВЈ у Србију

Продор 2. пролетерске и 5. ударне дивизије НОВЈ у Србију чини нападну операцију која обухвата покрет, борбе и бојеве од 15. марта до 20. маја 1944. на простору од Лима до Ибра, у сливу Студенице, јужно од Ваљева и повлачење у Санџак.

Зимске немачке операције 1943—1944. године у централном делу Југославије само су привремено одложиле остварење плана Врховног штаба НОВ и ПОЈ о постепеном преношењу тежишта борбених дејстава у источни део Југославије.

Задатак је требало да изврше 2. пролетерска и 5. ударна дивизија продором у Србију и 16. и 17. дивизија наступањем из источне Босне у западну Србију. Најпре су 2. и 5. дивизија морале прећи Лим, а затим преко Ибра избити на територију Јабланице и Топлице. После тога, заједно са српским косовским и македонским јединицама НОВЈ створити слободну територију између Ибра, Западне Мораве, југословенско-бугарске границе, Овчег Поља и Косова, која би послужила као ослонац за даља офанзивна дејства. У исто време 16. и 17. дивизија по преласку Дрине, требало је да продру у западну Србију и створе основицу за офанзивна дејства ка Шумадији и за повезивање са Шумадијским и Космајским партизанским одредом.

По наређењу Врховног штаба, 2. пролетерска и 5. дивизија добиле су почетком марта задатак да продру у Топлицу и Јабланицу, најјаче упориште НОП-а у Србији и да са 2, 3. и 4. јужноморавском бригадом и партизанским одредима створе најпогодније услове за долазак већих снага НОВЈ у Србију. Овом Ударном групом дивизија руководио је Штаб 5. дивизије, а била је потчињена непосредно Врховном штабу НОВ и ПОЈ.

Продор је почео преласком реке Лима 15. марта а завршио се повлачењем у Црну Гору и трајао је 67 дана. У односу на ток операције, време и простор видљиве су три оперативне целине.

Прелазак преко Лима и продор до Ибра (15—27. марта) — Дејства у сливу Студенице (1—19. априла) — Повлачење у Црну Гору (18—20. маја).

Долазак 2. и 5. дивизије НОВЈ у Србију и борбе које су тамо водиле преко два месеца уверили су народ Србије да је НОВЈ снажна и одлучна војна снага спремна да се са највећим самопогвором бори за његову слободу.

Ударна група је привукла на себе окупаторске и квислиншке снаге које су требало да врше нападе на јединице НОВЈ у Топлици, Јабланици, Санџаку, Црној Гори и источној Босни, чиме су поремећени њихови планови.

Врховни штаб је поставио Ударној групи дивизија веома тежак задатак, који је обухватио доста дугачак операцијски правац. Да би стигла у јужну Србију где је требало да се испољи њена офанзивна улога, Ударна група је морала савладати, без потребних техничких средстава, две добро бране-

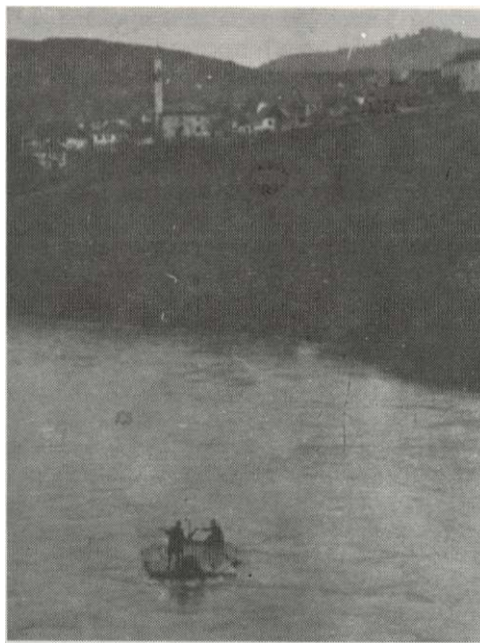


Болница и Интендантура 2. пролетерске су сплавовима пребачене преко Лима код Рудог, марта 1944. Слева, први: Драгослав Ђурић, интендант.

не водене препреке — Лим и Ибар и препешачити широки простор југозападне Србије, преко великих, снегом покривених планина Златибор, Јавор, Голију и Копаоник. Најтеже је било то што је непријатељ не само знао ток припрема, већ је био упознат и са свим одлукама Врховног штаба, које су биле доношене у току припрема и извођења продора. Непријатељ је дошао до ових података прислушкивањем и дешифровањем радио-депеша. На основу тога су Немци благовремено предузимали сопствене акције којима су се супротстављали подухватима јединица НОВЈ.

Ударна група дивизија ВШ НОВ и ПОЈ морала се повући у Санџак и Црну Гору да би се, ослоном на 2. ударни корпус, одмориле и припремила за одлучујуће борбе у Србији, које ће почети у јулу и августу 1944. године.

(Према — М. Цолић: »Преглед операција на југословенском ратишту 1941 — 1945«)



Партизански сплав напушта варошицу Рудо, марта 1944.

Други продор у Србију

Почетком марта Бригада је у три наврата покушала да пређе преко Лима код Рудог, али без успеха јер су јаке недићевско-четничке снаге упорно браниле прелазе преко реке. Поред тога, Бригада без икаквих техничких и приручних средстава није могла савладати водену препреку каква је у то време била река Лим. Приликом једног од тих покушаја, у току ноћи између 9. и 10. марта, преко Лима се чамцем успела пребацити једна група од око 23 најбољих бораца и руководиоца — бомбаша из 1. батаљона. Пошто се није могла вратити назад, јер је непријатељ ватром из митраљеза потопио чамце, група је пробила непријатељске положаје на десној обали Лима и кренула у моравички срез, где су 20 наших другова четници похватили и после зверског мучења убили. Кад су јединице 5. крајишке дивизије, у току ноћи између 14. и 15. марта, прешле Лим код села Сетихова и разбиле четничке снаге у рејону Рудог створени су повољни услови за пребацивање преко Лима и јединица 2. дивизије.

До 20. марта пребацила се преко Лима и 2. пролетерска бригада и заузела рејон Бијелог Брда. Сутрадан су је на овим положајима нападе јаке немачко-недићевско-четничке снаге. После оштре борбе Бригада је задржала непријатеља и противнападом га одбацила ка Прибоју. У тој борби је погинуо политички комесар 2. батаљона Божа

(Наставак на стр. 228)

(Наставак на стр. 228)

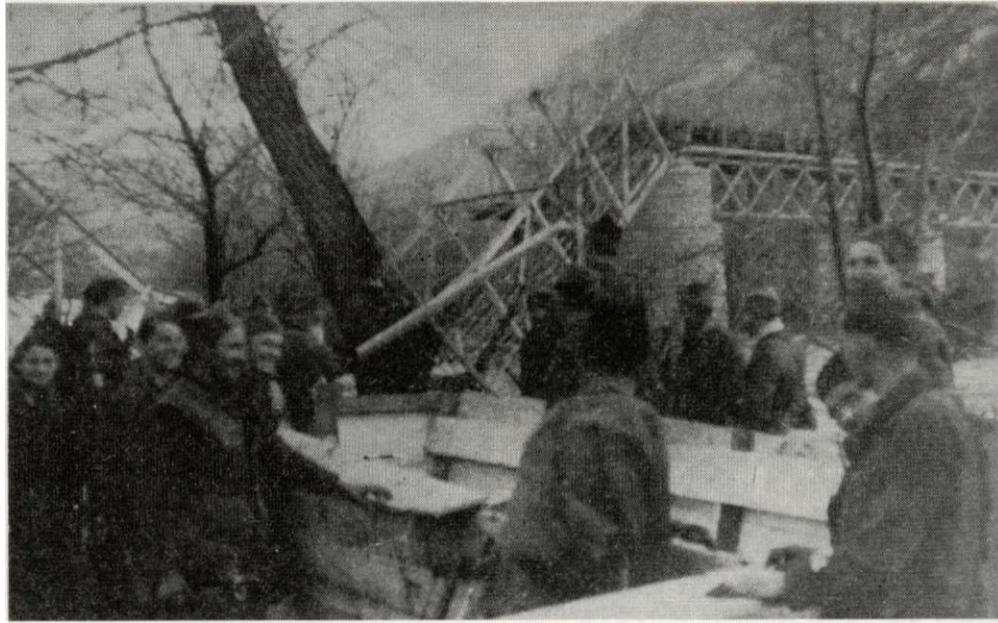
Томић. Двадесет другог марта Бригада је наставила марш преко плашше Златибора према реци Ибру. Имала је оштре сукобе са немачким, бугарским и квислиншким снагама код села Лубиша, Негбине и Трудова, и необично напоран покрет по дубоком снегу и мењави. Већ 28. марта избила је у горњи ток реке Студенице и почела припреме за прелаз преко реке Ибра у близини Ушћа. Тридесет првог марта ујутру 4. батаљон је напао непријатељско обезбеђење моста код села Лозног, али није успео да пређе Ибар. У исто време 3. батаљон је ликвидирао отпор непријатељског осигурања код тунела, недалеко од Ушћа. Како и остале, јединице 2. и 5. дивизије нису успеле да пређу Ибар, па су се повукле ка Ивањици.

Неколико дана касније, после мањих борби са Бугарима код Бзовика, Бригада је, заједно са 4. црногорском, упућена у Драгачево са задатком да тамо разбије четничке снаге. На том путу она је 6. и 7. априла, заједно са 4. црногорском бригадом, сломила отпор четничког 1. и 2. равногорског корпуса код села Ђакова, Савова, Толишнице, Пропљенице и Горњег Дупца. Ноћу између 8. и 9. априла, заузела је Каону, одбацивши једанаест четничких бригада према Краљеву и Чачку. Целом четничком групацијом на простору Каоне командовао је лично Дража Михајловић, чија се врховна команда налазила тада у Гучи. По упорности коју су показали од самог почетка боја код Каоне, видело се да четници воде одлучну борбу. Код Каоне четници су имали преко 70 мртвих и око 150 рањених, а заробљено их је било 30. Заплењено је 10 пушкомитраљеза и 1 минобацач, као и више пушака и другог материјала. Наша бригада је имала три погинула и 20 рањених бораца.

За време боравка у Драгачеву 2. пролетерска бригада је, 8. априла 1944. имала око 600 наоружаних бораца, од тога је било 296 чланова КПЈ, 27 кандидата за члана Партије и 162 члана СКОЈ-а.

Дванаестог априла Бригада се вратила у долину Студенице, и у близини села Савова и Мланче водила борбе са Немцима, Бугарима, недићевцима и четницима, све до 20. априла кад је кренула према Ваљеву. Прешавши, под борбом, друм Ивањица — Сјеница, избила је 22. априла у простор села Катића, Шареника и Добраче, где се сукобљавала са четницима и Немцима.

После разбијања, у маршу, делова четничког Пожешког корпуса код Крушице, у зору 27. априла Бригада



Припреме за прелаз преко Лима, код Рудог, при другом продору Бригаде у Србију, марта 1944. На слици горе (слева): Никола Десница (2), Адам Мићућ (3). У чамцу при прелазу Лима доле (слева): Милан Стаматовић (1), Милан Бујошевић (2), Никола Божанић (3). На слици доле, десно: спасава м коморског коња при прелазу реке.



је, без 2. батаљона (који је упућен са болницом и 4. црногорском бригадом да заједно са 5. крајишком дивизијом обиђу Ужице са запада и пребаце се у простор Ваљева) прешла железничку пругу и друм Ужице — Пожега на одсеку Узићи — Горјани и стигла у рејон североисточно од Ужица. Приликом борбе са непријатељем, који је возом стигао из Ужица, тешко је рањен и истог дана подлегао ранама заменик команданта бригаде Миодраг Миловановић Луне. Поред Луна погинула су још три, а рањено је пет бораца. Непријатељ је имао 46 мртвих, међу којима 2 немачка официра и 6 подофицира. Заробљено је 5 Немаца, 40 бугарских војника, 5 припадника Српског добровољачког корпуса и 42 припадника Недићеве Националне службе. Заплењени су: 1 пушкомитраљез, 4 аутомата, 14 пипгоља, 46 пушака и знатна количина муниције. Уништена је цела композиција путничког воза.

Насављајући продор на север према Ваљеву, Бригада је, у ноћи између 28. и 29. априла, прешавши друм Ужице — Ваљево, избила на Варду, сукоб-

љавајући се уз пут с деловима немачког 4. пука »Бранденбург«, Српског добровољачког корпуса и четницима. Првог и 2. маја, у рејону Варде и Мравињаца, водила је борбу са немачком борбеном групом »Холман« и »Вајел« и 1. батаљоном 5. пука белогардејског Руског заштитног корпуса. Код Црвеног Брега и на Чикеру разбила је четнички Ваљевски и Шумадијски корпус и Корпус горске гарде, и одбацила их ка Ваљеву и Буковима. Ујутру 3. маја избила је код Букова на друм Ужице — Ваљево, у намери да се пребаци у пшри рејон Малена и доле у Шумадију. Због јаке концентрације непријатеља, није успела да пређе друм. Приморана је да се врати ка Варди, одакле је 6. маја кренула на планину Тару. Водила је уз пут врло јаке борбе против удружених окупаторско-квислиншких снага, 10. маја је стигла на Тару, где се задржала, заједно са 3. српском бригадом, у очекивању да поново покуша продор у Шумадију.

(»Друга пролетерска бригада« — Зборник сећања, књига 3)

У Каони

Осмог априла наставили смо покрет у правцу Каоне. У рејону око три километра јужно од Каоне 3. батаљону се супротставља четничка Жичка бригада. Развила се веома жестока борба за овај доминантан положај. Ми смо чврсто држали коту. Четнички покушаји да је преотму пропали су. Ни ми нисмо успели да се пробијемо у Каону. Брисани простор нам није дозвољавао да подиђемо предњем крају четничке одбране. Тако смо дочекали ноћ. Око 20 часова наређен је напад. Кренули смо врло опрезно, чувајући се да не упаднемо у њихову заседу. Одједном смо уочили неке силуете. Постављамо замку и хватамо тројицу четника. Од њих смо извукли знаке распознавања: »Јанко — Јовица«. Са знацима смо потпуно успели. Ушли смо у село. Изненадили смо их. Искакали су из кућа и бежали, а ми смо их тукли као зечеве. Са свих страна наше јединице су нападе Каону и четници су разбијени. Њихови губици били су велики. Из 3. батаљона је погинуо Мића Веселиновић, а рањена су три друга.

После пораза код Каоне четничко вођство је тражило хитну интервенцију Немаца. Појавила се немачка пешадија, праћена тенковима од правца Краљева. Наш батаљон је напао ове снаге, брзо и енергично. Немци су били принуђени на повлачење.

Кишно јутро 10. априла донело је огорчене борбе с Немцима и четницима. Тукла нас је немачка артиљерија. Нисмо издржали притисак, па смо се повукли на Јастребац. Десно од нас, у истој висини, бранио се 1. батаљон. Борба се на овом положају водила све до мрака и непријатељу није пошло за руком да нас потисне. Претрпео је осетне губитке. Приморали смо га да скрене возила с пута и она су се заглавила у оближњем потоку.

Предвече је густа магла онемогућила прегледност и осматрање. Упућена да ухвати везу са 1. батаљоном, патрола је због магле скренула мало улево, па се тако нашла у позадини непријатеља. Назад се није имало куда. Радило се врло брзо. Експлодирале су наше бомбе, а забректао је и митраљез. Немци су се нашли у чуду и цео њихов вод се дао у панично бекство у правцу своје главнине. Патрола је запленила »шарац« и неколико сандука муниције и бомби. Било је неколико мртвих Немаца.

Пре подне 11. априла напустили смо Драгачево.

Петар Вуковић

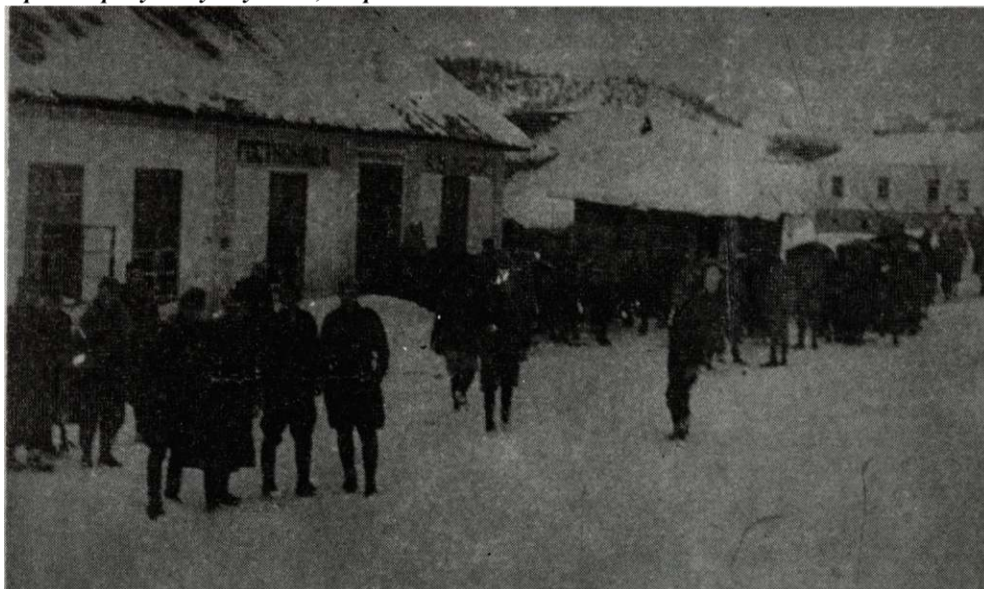


У маришу преко планине Голије ка рејону Студенице, крајем марта 1944.



На застанку у планини Голији, крајем марта 1944. Слева: Божидар Ђорђевић (2), Милан Кемевић, Јеврем Поповић, Милорад Достанић, Васо Чакар, Рацо Н, Петар Грачанин.

Пролетери у селу Кушићи, априла 1944.





Први батаљон код села Дои>е Јабланице, марта 1944. Слева: заставник Франа Коштан (1), Драган Кувелић (2), Видан Мићић (4), Радомир Тодоровић Бели (5), Момчило Димитријевић (6), Живко Мићић (7), Илија Купрешанин (10), Мика Делић (12).

Дража нам умакао

После сата хода од села Дубац, близу Гуче наишли смо на врло јаке четничке снаге изнад села Каоне. Прво је заузела наша претходница, затим се борба појачала. Четници су овога пута били посебно борбени. Ми их потерямо, они одступе, па опет изврше противјурш, и тако целог дана. Више Каоне седам пута смо их потискивали, а они су седам пута вршили противнапад. Чудили смо се овој њиховој упорности. Питали смо се: »Откуд сад ово?«

По паду мрака заробили смо неколико четника, који нам дадоше њихове борбене знаке, па смо их помоћу тих знакова масовно заробљавали.

Један, добро обучен, одело му све у гајтанима, рече да је ту Чича, Дража Михаиловић.

— Где је Дража? Ако мислиш да живиш, ти нас води код њега!

И стварно, тамо где нам је означено кућу неког кулака био је четнички штаб и Дража.

Пошли смо с јачим снагама, опколили кућу и помоћу лозинке пршшш сасвим близу. Када смо заузали у правцу једне велике куће, куљала је из ње маса четника. Ту смо их доста потукли, али је једна група ипак избегла и прихватила борбу мало даље од куће и пружио јилави отпор. У кући нађосмо неколико жена и деце. На наше питање жене збуњено одговарају:

— Напш људи су побегли, а овде је данас био штаб.

— Који штаб, знате ли кога по имену!

— Па не знамо све, али био је чика Дража.

Преко ноћи дођоше неколико четничких курира и ми их помоћу лозинке



Божидар Томић, народни херој

Комесар Божидар Томић

Марта 1944. године батаљон је био на простору око Рудог. Дуго смо разговарали о појединим друговима који су погинули у Босни.

Враћамо се у Србију — рече комесар. Нас Чачана мало је остало живих. Погинули су по положајима у Босни, Далмацији и Црној Гори. Некима смо обележили гробове, а некима се то није могло учинити, али знамо у којој су борби погинули.

И само нго смо прешли поново Лим и кренули према родном крају, сrete нас немачка колона. Двадесет првог марта 1944. године држали смо положај на Бијелим Брдима код Прибоја. Чекали смо немачке тенкове који су се комуникацијом од Прибоја кретали ка Вишеграду. Немци су били близу и гађали су нас артиљеријом. Неко јави: »Погибе комесар«.

Пред саму погинућу био је на положају код моје чете. Обишао је све борце. И само што је кренуо у кућу да се огреје сrete се са Јешом Поповићем и Витомиром Лазаревићем Рутошом. У том, граната из тенка експлодира, чије једно парче смртно погоди омиљеног комесара 2. батаљона.

Предраг Крупец Шиштек

похватасмо. Када је свануло, опет стиже још неколико курира. Били су из разних крајева.

Око подне кренусмо у доњи део села Каоне, код школе. А она је сва крвава. Школски учитељ нам прича:

— Било је, децо, овде јуче стотину мртвих и рањених. Цео дан су их превозили за Краљево и Чачак. Јао, децо, много сте их побили!

Дракче Јаковљевић

На Лучком брду

Једанаестог априла 1944. године 2.

пролетерска се пребацила од Каоне у Горњи Дубац и Осаоницу. На двадесетом километру, у Ивањици, налазили су се Немци и зато је Штаб бригаде упутио на ту страну наш 4. батаљон ради обезбеђења.

Батаљон смо разместили по кућама, у селу Луке, а 2. чету упутили нешто јужније у правцу Ивањице, низ Лучку реку, као предстражу.

Сутрадан око 8 часова од чете стиже курир са извештајем да од Ивањице, уз Лучку реку, иду две колоне Немаца. Друга чета се повлачи под борбом. Један вод задржава Немце ватром, а други се пребацује, и тако на смену. Када су стигли у састав батаљона, испричаше нам да немају губитака.

Немци су наступали уз Лучку реку. Чим пођу, батаљон их заспе ватром и натера да се приљубе уз земљу. Онда и они оспу јаку паљбу по нама и опет крену напред. Добро смо их држали, тако да су за неколико часова напредовали једва километар.

Мало необично је било ово њихово наступање. Учестало, час једна час друга колона бацала би црвене ракете. У први мах мислили смо да им је то знак за артиљерију. Међутим, пошто артиљерија никако није тукла, све то нам ј: било још чудније.



Олга Грбић,
погинула код Бијелих Брда,
22. марта 1944.



Похваљени борци 2. пролетерске од Штаба 2. дивизије у Бољанићима (крај Чајнина), 23. фебруара 1944. Стоје, слева: Радисав Веснић (1), Саво Јовановић Сирогојно (3), Ђурађ Зрилић (4), Бошко Којадиновић (5). Клеће, слева: Никола Јерковић, Божидар Ђорђевић, Лазар Тешић, Војин Ђурашиновић Костја, Јеврем Поповић.

— Дај ми Јово онај наш ракетни нингољ да и ми избацимо једну црвену ракету — позва командант батаљона Божо Ђорђевић курира Јову Иветића.

Описујући лук, ракета оде на леву страну у правцу немачких положаја. Радознано ишчекујемо шта ће Немци учинити. А они, одједном устадоше и у густо сабијеној колони почеше да силазе у долину, испод наших положаја. Очигледно је да су Немци веровали да је њихова десна колона избила на положај где је било наше лево крило и да су они бацили ракету, па су зато и кренули онако сигурно.

У густој колони, скоро један до другог, силазили су у долину. Око 50 их се већ спустило, а Божо још чека. Кад их је изашло око стотину, Божо командова: »Палба«.

Немци су били изненађени ватром у свој десни бок. Остадоше тако скамењени, док их пет-шест не паде. Тек онда као помахнитали јурнуше назад. Згужваше се као чопор. Сударају се међусобно, падају једни преко других и зачу се стравично урликање. Један Немац је запомагао колико га је грло носило, и човек би рекао да га живог деру. Другог смо видели како лежи потрбушке и млатара рукама и ногама као да плива. И он је урликао, па се потпуно умири. Око њега је непомично лежало још десетак Немаца. Остали су побегли.

Све је то трајало минут-два, а онда смо прекинули ватру гледајући шта ће Немци учинити. Кратко је трајало за-тишје. Засуше нас из »шараца«. Зрна су фијукала око нас, као осиге. Спустисмо се у заклон.

Пола часа касније неприметно смо, с батаљоном, напустили положај на Лучком брду.

Командант се жалио што оскудевамо у муницији и бомбама, јер би онда пустио још толико Немаца у долину и ни један не би изашао.

Војин Ђурашиновић Костја

Миодраг Миловановић Луне

Бршад је 26. априла 1944. године у селима Гривској и Крушчици (Ариље) добила наређење Штаба дивизије да у току ноћи изврши марш и пређе комуникацију Ужице — Пожега.

Од села Подпећа иптли смо низбрдо. Убрзо смо маршовали, јер смо били много закаснили. У свитање пред нама

УСКРС

16. април (1944), Попори (код Ивице): Данас је трећи Ускрс, велики хришћански празник, празник радости и пролећа, који дочекујем у борби. Први смо провели у Рабру (код Рогатице) код Михаила Цветковића, пуни волје, снаге и елана, на положају према Сокоцу смо чекали усташе, ми млади пролетери. Други, лане, у Златном бору (код Фоче). Наша бригада је (тада) била снажна и силна, (изашла) из четврте офанзиве и прешла Дрину. Истина, ја нисам имао Алексу, али је било пролеће и били смо радосни. У перспективи су били дани среће и победа. Данас је трећи Ускрс, али се он многоме разликује од прошла два. Истина, у Србији смо, али не у пламену устанка, већ жестоких и крвавих борби, у планинама и у снегу, без муниције, са доста раника.

М. Миловановић: »Дневник«

се отворио широки видик: друм и железничка пруга кривудају долином реке Ђетиње. 4. батаљон ишао је на челу колоне.

— Припазите се, сад треба да наиђе воз из Ужица, рече један сељак у пролазу из Пожеге.

— Дај брже да рушимо! — рече Божо Ђорђевић, командант батаљона.

Нас неколико дохватисмо секире и крамп и почесмо ударати по завртњима на саставцима. За десетак минута све завртње смо разбили и онда цео блок заједно са праговима преврпули у страну. При сваком ударцу, жице на телефонском стубу су брујале као снажан и раштимоваан музички инструмент. Воз од правца Ужица налете на голи насип. Настаде страховита пжрипа, дробљење камена и јаукање. Група Немаца хитро искочи из вагона и у трку се упуту навише према нама. Дочекасмо их ватром. Преостали Немци се сјурише са воза испод шинског насипа. Изађоше и љотићевци и Бугари, а ми по њима митраљезима и бомбама. После првих бомби, из вагона се зачу врисак жена.

»Не пуцајте, ми смо цивили!« Кад прекидосмо ватру, из вагона се појави седамдесетак путника. Међу њима су неки напш другови из овог краја на-шли рођаке и земљаке.

Заклањајући се за цивиле, десетак Немаца и Бугара покуша да преко чистине побегне према Ђетињи. Засусмо их ватром и покосисмо. Педесетак Бугара се провлачи кроз канал поред пута да се извуче према Пожеги. »Бацај пушке!« — повиках. Официр им на бугарском рече да не предају пушке и подиже пиштољ према мени. Али га мој метак предухитри и обори. Остали се предадоше.

(Наставак на стр. 206)

*Љотићевски плаћеници
које су борци 4. батаљона
заробили при нападу
на воз код Ужица,
27. априла 1944.*

(Наставак са стр. 231)

Око воза смо се толико занели да нам Луне нареди: »Боже, Костја, крхите одмах! Само вас чекамо!«

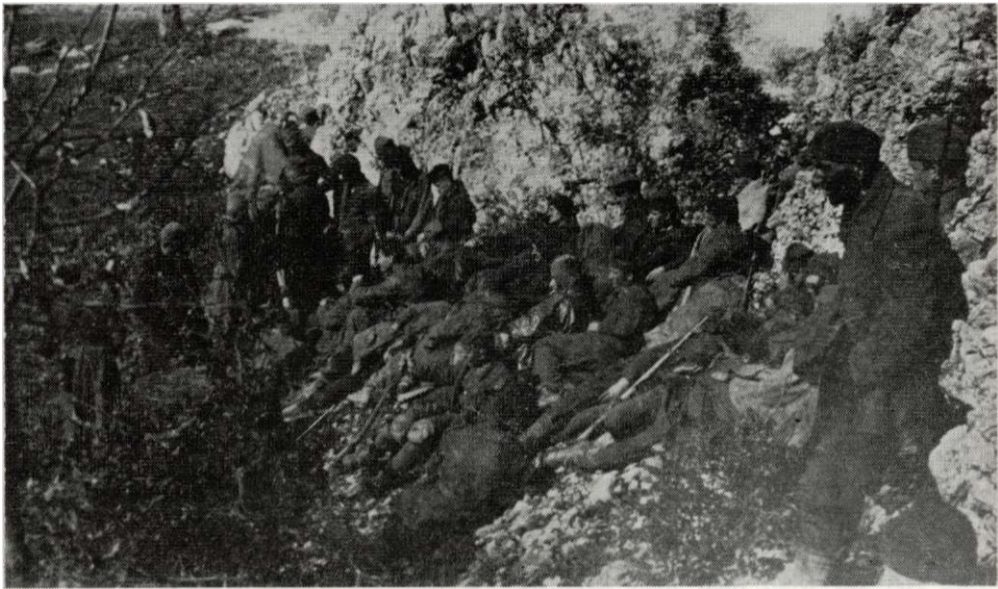
Као да ме гром погоди, кад угледах Луна како стоји на два метра иза мене, потпуно изван заклона. Ужас ме спопао при помисли да га сваког секунда може погодити. — Лези брже, гађа те Немац! — вичем усплахилено. Само што то рекох, кад се Луне заљуља, изгуби равнотежу и паде колико је дуг. Скочисмо од њега, а он лежи затворених очију. Тешко дише као да се преморио и длановима превлачи по челу и по коси. Изнад обрва, с чела, слива се танак, једва приметан, млаз крви. Излазна рана је одмах повише леве слепоочнице. Понесосмо га навише до заклона где начинисмо носила од грана, опасача и шаторских крила и упутисмо их за колоном ка његовом селу.

Решисмо да Немце по сваку цепу ликвидирамо. Позвах Сава Јовановића Сирогојна, у то време најбољег бомбаша Бригаде, да зађе Немцима с леђа. А он одоздо затражи помоћ. Угледасмо како се Сирогојно хрве са једним Немцем. Кад наиђосмо, Немац попусти. Уствари било их је тројица. Око левог рукава носили су траку са натписом »Принц Еуген Савојски«. Један од њих је имао пушку снајперку. Били смо уверени да је тај гађао Луна. По вагонима и око њих покуписмо оружје, запалисмо вагоне, и означисмо крај нашег прелаза преко пруге Ужице — Пожега између Горјана и Узића.

Док су делови Бригаде водили борбу код Ужица, прве јединице су избиле у Добродол, Луново село, где су живели његови родитељи. Како која група наилази мати, Радинка се распитује за сина. Носила присгагоше и без заустављања продужише ка селу. Одмах дођоше лекари. Рана је била такве природе да нису могли ништа учинити. Када су изгубљене све наде, Радинка приђе сину. Седе на треножац и загледа се у њега. Крпш руке. Лице јој пламти, а очи замагљене од суза упире у Луна. Он тешко дише, кркља. С времена на време рукама размахује као да збацује неки терет који га болно притиска.

Сутрадан, 28. априла, Бригада креће према Црнокоси. Поред сеоске стазе стоји Лунов отац са флашом ракије и чашицом, и сваком борцу нуди »мученицу«:

»Узми, друже, ово је Луну за покој«. *Војин Ђурашиновић Костја*



У родном крају

Радосно осећање, које ме је било обузело пре избијања на пругу, претворило се у апатију. Узрок је у сазнању да је Луне погинуо на прагу своје куће. Шта ће ми рећи моје комшије, шта ће Лунови родитељи помислити? Ја сам једини од мојих отишао у партизане и враћам се жив. Лунови родитељи су послали два сина и не враћа се јкив ни један...

У оваквом размишљању стигли смо у Бјелотиће, засеок мога села. Нисам успео ни да одахнем, а неко од другова ми рече:

— Ђокане, тражи те нека жена.

Моја мајка је обишла све наше јединице док ме није пронашла. Од сусрета са најдражим бићем после три и по године, сећам се само укочених и сузних мајчиних очију, загрљаја и договора да увече дођем кући.

Чим се смркло, са још пет другова, кренуо сам свом дому. По разговорима на уласку у село било ми је јасно да је мајка преко најближих обавестила мештане о мом доласку. Пред кућом и у дворишту мноштво мушкараца и жена стајали је са запаљеним буктињама. Све је потсећало на бакљаду. Изгрлио сам се са свима.

Отац ме је чекао на кућним вратима, кад смо се изљубили, једва је прозбо-

ВЕЛИКА ЦЕНА

Рано изјутра 27. априла 1. батаљон је прешао пругу Пожега — Ужице. На прузи између станица Горјан и Узићи је остао 4. батаљон да је срупи и сачека композицију. Насга тутањ локомотиве, а онда сграшан тресак. Наши митраљези почеше да штепују. Ми убрзасмо покрет. Ускоро наша 3. чета запали железничку станицу Узићи.

СТИГОШЕ И ПРВЕ ВЕСТИ СА МЕСТА ОКРШАЈА: смртно је рањен Луне, погинуо је и Милун Милутиновић, тешко су рањени Микула Терзић и Мико Јелић. Има их још троје рањених.

На путу код Здравчића старија, ситна жена пита за неког свог. Неко рече да је то мајка Брана Јоксовића. Приђох јој и поздрависмо се.

Јел* ми жив син? — пита дрхтавим гласом.

Не знам пгга да јој кажем. Брана сам јутрос у свануће видела. Али од јутрос — пгга се све збило. Зато, на њено питање не одговорих ништа, већ продужих. Ипак чух да јој неко од другова рече да је Брана жив и да не брине. Она с неверицом погледа у колону и додаде: — Нека вам је са срећом, децо моја!

Милун Милутиновић је из овог краја. Погинуо је малочас на прузи. Била су њих три брата: Миломир, Перо и Милун. Миломир је погинуо на Сутјесци, Перо на Пријепољу, а Милун ево овде, скоро пред самом кућом. Страшно ми је кад помислим колико је старих бораца погинуло овде у Србији. Велика је цена којом смо платили повратак у Србију.

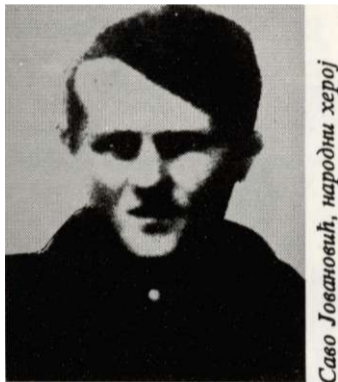
Радлила Чулић

РЈО »Је ли могуће, је ли могуће, да си жив?»

Стражу нисмо поставили од срамоте да се обезбеђујем међу својима. Сва је срећа пгго су четници били обезглављени. Свега пет минута од нас у једној кући налазио се командант Ужичке четничке бригаде са својом стражом. Послао је само једног четника да посматра из помрчине пгга радимо. У разговору са комшијама и рођацима сазнао сам да су, мање-више, сви присилно неко време били у четницима, изузев ујака, који је као загрижени четник по селу жарио и палио.

Сви су ишчекивали исход рата. Пред зору смо се вратили у јединицу.

Милован Бокановић



Саво Јовановић, народни херој

СИРОГОЈНО

Првог маја 1944. године бомбаш Сирогојно је пошао на свој последњи задатак. У бункерима и по рововима, начичкани по коси изнад села Мравињаца, налазили су се руски добровољци у немачким униформама. Муњевитим и изненадним нападом били су доста брзо истерани из ровова. У један од њих, међу првима, улетео је Сирогојно.

Борба је била завршена. непријатељ се изгубио у тамној ноћи. Прасак пушка се утишао. Ту и тамо, одјекнуо би по који усамљени пуцањ, као да би хтео да одагна страх онима који су бежали у правцу Ваљева.

Сирогојно је седео у освојеном рову, уморан али расположен. Завршио је још један задатак, пониграо се још једном... Али, баш тада, је смрт допузала, изненада и подмукло. Долетео је залутали метак, ко зна одакле испаљен и коме намењен. Како је овај живот често стравично немилосрдан. Смрт заболи утолико више уколико на свом путу преотме од нас и оно што јој не припада. Каква неправда! Јер, мали херој је имао још много да нам каже, још много да учини.

Бошко Матић

Извлачење из снежних наноса на брду Чемерно код Драгачева, априла 1944.



У неравно-правној борби

Био је 1. мај 1944. године. Још у 4 часа кренула је наша колона из Јакља према Мравињцима. За нама је остала Јелова гора. Задатак 2. пролетерске бригаде, био је да се пребаци у село Лесковицу ради извиђања и осигурања правца од Ваљева да би утврдила које се непријатељске снаге налазе у овом гарнизону. Наш 4. батаљон је требало да се размести у Мравињцима и осигурава болницу Бригаде.

Око 9 часова чело колоне прошло је кроз заселак Црвени Брег, избило на десну обалу Радљевачке реке и наишло на добро утврђене положаје четничког Ваљевског корпуса Горске гарде Драже Михаиловића. У енергичном нападу наша три батаљона су четничке јединице потисле на Чикер и према Мравињцима.

Било нам је јасно да ће се на Анатеми водити тешка и одпучујућа борба за пут и болницу иза нас.

Већ око 10 часова четници су се почели спуштати низ Чикер. После краћег времена, на ивици шуме испред нас, избили су развијени у стрелце. Обасули су нас бесомучном ватром из аутоматских оруђа.

Четници су се поколебали. Први јуриш је одбијен. Они су се повукли у дубину шуме, пригремајући нови јуриш. Али, и њега смо одбили.

Око 12 часова 3. чета је дошла у сасвим критичну ситуацију. Остало јој је на пушку 2-5 метка, а на пушкомитраље по 20 метака. А четници никако нису одустајали од напада. Због тога су послали два друга да покупе мун-

цију од бораца који су се налазили код коморе и око болнице. Они су нам донели 9 бомби и око 400 метака. То је било све што смо имали на располагању за одбрану Анатеми, на којој смо морали истрајати до краја.

Пијана руља безглаво је јуришала. Густе браде отегле им се скоро до појаса. Гарда — елита Драже Михаиловића.

Приближавали су се и трећи пут. И командир Зрилић је чекао да четнике пусти што ближе на цев наших оруђа. Кад су пришли на двадесетак метара проломи се глас командира чете: »Пали«.

Одјекнула је сува, праскава експлозија. Широм читавог венца Анатеми пламтеле су наше и четничке бомбе, одјекивале пушке и штектали пушкитраљеви. — »Ура, напред, пролетери!« Четници су се поново дали у бекство ка Чикеру. Тако је и овај, као и два нова јуриша четника, сломљен о чврсту одбрану пролетера.

Пред мрак 1. маја четници су одустали од даљих напада и повукли се на Чикер.

Међутим и ми се нисмо задржали на Анатеми. Кад се спустила ноћ и покрила букову шуму пред нама, ми смо кренули у напад. На пропланку испред нас светлуцало је много ватри. Даље није имало пгга да се чека. У највећој тишшш и из покрета развили смо се у стрелце, и на Зрилићеву команду за јуриш, полетели на њихов логор.

Изненађење је било потпуно. Само за неколико минута борбе тако смо разбили четнике да су морали безглаво бежати по групама, неорганизовано, остављајући и оружје и опрему.

После краћег времена ухватили смо везу са 2. батаљоном и једном четом 3. батаљона, који су стигли са супротне стране, од Радановаца. На врху Чикера заједнички смо се радовали нашем успеху и 1. мају.

Петар Вишњић



Пролетери пролазе поред села Семеићева (Чајетина), почетком маја 1944. Године



Ђурађ Зрилић, народни херој



На застанку крај села Семеићева, почетком маја 1944. Слева: Вера Кушец, Јово Њеґо, Божидар Ђорђевић, Анђелка Ђурђић

Последње наређење

Трећег маја, пре ихчаска сунца, спустили смо се са Гојчевице ка селу Подбуковима. Командир 3. чете 4. батаљона Ђурађ Зрилић прими задатак да, по преласку цесте, постави један митраљез на чуку изнад сеоске кафане.

Користећи заклоне на обали реке, одбацујемо непријатељску пешадију, али тенкови нам онемогућавају да се покренемо напред. Од правца Бачеваца, четници силазе у долину ка Ластри да помогну Немцима. Са десног крила 1. чета јавља о новом доласку Немаца из Косјерића и њиховом прелазу на леву страну реке. Покушавају да нас окруже...

Друга чета упућена је да нападне четнике и омогући изношење рањеника. У том моменту проломи се јака експлозија. Преко обале, ка реци, скотрља се борац. Јавише да је Зрилић

У одбрани рањеника

Првог маја 1944. године јаке четничке снаге су покушавале да потисну делове наше бригаде са положаја Говеђа глава и Анатема у близини села Црвени Брег. Постојала је опасност да бригадна болница и штаб бригаде дођу у критичну ситуацију. Због тога је наређено команданту 3. батаљона Војину Јовановићу да што пре упути једну чету у помоћ нашим јединицама. За извршење овог задатка штаб батаљона је одредио 3. чету.

У трку смо избили на косу Говеђа глава, где смо се у покрету сукобили са много надмоћнијим четничким снагама. Непрекидно су праскале ручне бомбе. Цео дан водили смо огорчену борбу. Четници су имали осетне губитке, и пред мрак почели су да се повлаче. Користећи ту прилику, прешли смо у противнапад. Овим смо створили повољне услове за ноћни напад Бригаде и коначно разбијање четника.

Милорад Тасић

тешко рањен. Обе ноге су му биле пребијене. Од шаторског крила направисмо носила. Стигосмо до завоја реке. Не пођосмо ни неколико метара, а пред нама као да из земље изникосе три четника. Неизвесност прекиде Чучко: неколико хитаца и пред нама су лежала сва тројица.

— Чучко — рече Зрилић — приђи! Придиже се, пружи му руку, обгрли га и пољуби. Затим, пружајући му опасач и цепни сат рече:

— Узми ово за успомену од командира. Знам да ме нећеш осрамотити. Буди и даље тако храбар. (Чучковић је погинуо почетком августа 1944, у борби са четницима, на Копаонику).

У том са брда изнад цесте припуцаше четници. Зрилић се придиже, хтеде нешто да каже, али га нови четнички рафал прекиде. Преви се мртав преко носила.

Тенкови опет отворише јаку ватру. Петнаестак бораца 3. чете трком се пребаци до следећег заклона... Кад се батаљон окупио, строј је био без четворице другова који су остали на вечној стражи у Подбуковима.

Божидар Ђорђевић



»Најозбиљнија опасност«

Најозбиљнију опасност у пролеће 1944. године представљао је продор две партизанске дивизије у југозападну Србију из Санџака и Босне. Та опасност изазвала је непосредну и интензивну сарадњу између Немаца, Бугара, српских квислиншких снага и четника. Реферишући о новој ситуацији у Србији, у свом извештају од 22. априла, генерал Фелбер је о сарадњи забележио:

«Јављено је да је сам Дража Михаиловић у једном говору тражио лојалну сарадњу с окупационим снагама како би отклонио комунистичку опасност у Србији. Видљив знак овог новог развоја је чињеница да се у јужној Србији Немци, српски добровољачки корпус и четници боре раме уз раме.»

Многи други извештаји из тога периода позивају се на четничко-немачку сарадњу против партизана. У наредби генерала Фелбера од 28. априла, о завршним фазама операција против две дивизије НОВЈ близу Пожеге, спомиње се и четничко суделовање у операцијама с немачким и бугарским снагама.

У дневном извештају генерала Фелбера за 1. мај се каже да је око хиљаду четника укључено у једну немачку јединицу коју води мајор Вејел, који је у то време с четничким капетаном Нешком Недићем тесно сарађивао у координирању немачко-четничких операција против партизана. У истом извештају изјављује се да на правцу Пожега—Косјерић—Рајана—Повлен има око пет хиљада четника, те да су код њихових разних јединица већ постављени немачки официри за везу.»

(Према — Јозо Томашевић: «Чешинци у Другом светском рату»)

Милијан Неоричић (прва слика, у средини), борац Пожешке чете 2. пролетерске, члан ЦК Скоја, у селу Потоци, крај Дрвара, 26. маја 1944. Четврти батаљон (друга слика) маршира од Бродарева ка Бијелом Пољу, друга половина маја 1944. На коњу Средоје Урошевић. Испред колоне, (слева): Војин Ђурашиновић Костја, Јово Ње!о.

*

РЕЗУЛТАТИ ПРОДORA

За време свог другог продора у западну Србију 2. пролетерска бригада је водила 15 борби у којима су учествовали скоро сви њени батаљони, 12 мањих борби у којима су учествовала по два батаљона, и три борбе у којима је учествовао по један батаљон. У тим борбама је избацила из строја око 970 непријатељских војника. Запленила је 14 пушкомитраљеза, два тешка митраљеза, око 350 пушака, 35 пиштоља, једну противтенковску пушку, три аутомата, једну снајперску пушку и око 10.000 метаха.

У тим борбама 2. пролетерска је имала 80 погинулих, 103 рањених и 14 несталих, а изгубила је 4 пушкомитраљеза, један минобацач, два гумена чамца и два тешка митраљеза. (Према — С. Урошевић: «Друга пролетерска бригада», Љ. Ђурић: «Ратни дневник»)

*

У операцијама до избијања Ударне групе дивизија на Ибар, према непотпуним непријатељским подацима, погинуло је: преко 135, рањено више од 100 бугарских и немачких војника, недићеваца и четника, а заробљено је 47 четника. Заплењен је један противколски топ, 2 митраљеза, 13 пушкомитраљеза, 4 лака бацача, преко 45 пушака и доста друге војне опреме. Истовремено су јединице 2. и 5. дивизије имале 15 мртвих и 34 рањена борца и руководиоца. (Петар Вишњић: «Операције за ослобођење Србије»)

Повратак У Црну Гору

Пошто нови продор са Таре и Шумадије нису могле остварити због врло јаке концентрације непријатеља, 2. пролетерска и 3. српска бригада су прешле комуникацију Ужице — Вишеград, а затим, у саставу 2. дивизије, водиле борбе око села Јабланице и Драглице. За време покрета од Таре ка Драглици уместо Луна на упражњено место заменика команданта бригаде је постављен Веселин Перовић Трушо. Шеснаестог маја Бригада је прешла реку Увац и друм Нова Варош — Пријепоље и избила на планину Златар, одакле се пробила на Јадовник, а затим код Бродарева прешла реку Лим и 20. маја стшла у Црну Гору, где је упућена на сектор Андријевице да брани ослобођену територију, да се одмори и да се припреми за нови, коначни одлазак у Србију.

(«Друга пролетерска бригада» Зборник сећања, књ. 3)



Окршаји ОКО Андријевице

На Баљу смо се усред бела дана 21. јула помешали са Шиптари-ма. Гонили смо их око борових грмова којих овде има на сваких 5 метара.

На мене и заменика команданта батаљона налете једна група Шиптара. Брзо смо их одбили аутоматима. У једном моменту, пуче пушка у близини. Погледах у лево, оно, на даљини од око 10 метара, Шиптар стао за бор и нишани ме. Опалих из аутомата. Татић јури тамо и у трку пиштољем пуца. Шиптар иза бора помолио главу и пуца у Татића. Позади чујем све већу галаму, неразумљиве говоре. Само што сам потрчао сретнем Далматинца Стипа, бежи према мени.

— Оте ме заменик команданта! Били су ме ухватили, али њега убише!

Стигли су и Немци на Баљ и чета се морала повући.

У борби на Баљу погибе Мирко Татић, заменик команданта батаљона.

У зору 24. јула примакли смо 2. чету 2. батаљона ближе Андријевице, на Стеновито брдо — положај Човечија глава. Пред нама у селу Трешњево и селу Забрђу, па све до Андријевице, Немци, лево и десно од пута, паркирали камионе. Из Забрђа њихова артиљерија стално туче положај 3. српске бригаде. Око 10 тенкова крећу путем из Трешњева. Од експлозија мина и артиљеријских граната хучи долина Лима. Распознајемо дејство нашег противколца који је доле на путу. Један тенк се испречи на путу. Учинило нам се да увис скочи од ударца гранате нашег топа. Остали се разбегоше лево и десно од пута, а неки беже уназад.

»Долази наша авијација«, јавише. Од правца планине Комови, појавише се два ловца. Иду ка нама. Ниско прелетеше наше положаје. На оба крила по црвена петокрака звезда. »Напш«, проломеше се неуједначени гласови на положају. Од радости, борци јуре тамо и овамо на положају, бацамо капе, блузе, кошуље, у вис. Летимо један другоме у загрљај. Љубимо се. Пилоти нас виде.

Авиони направшпе круг над Беранама. Играју се у ваздуху као лептири. Прво се дигоше високо, па један упери кљун право ка земљи, а други за њим и — као у море да потонуше. Гребен Дрешћа их заклони. Одмах, затим захукташе мотори у клисури Вукин вир и оба авиона се појавише ниско над кро-



Штаб 2. пролетерске бригаде на осматрачници у селу Негбини (Златибор) по повратку са другог продора у Србију, маја 1944. Напред десно: командант Средоје Урошевић, Зага Стоиловић, члан Политодола Дивизије, политички комесар Миливоје Радвановић Фарбин.

У маршу од Бродарева према Бијелом Пољу, друга половина маја 1944.



Андријевичка операција

Андријевичка операција обухвата одбрамбена и нападна дејства 2, 3, 5. и 17. дивизије НОВЈ под командом Штаба 2. корпуса, јачине око 7.000 бораца вођена на ширем подручју Андријевице против око 6.000 немачких и квислиншких војника за време немачке нападне операције од 18. до 26. јула 1944.

Немци су планирали да разбију Оперативну групу дивизија (2, 5. и 17. дивизију), која се концентрисала у рејону Андријевице и Берана, где се припремала за продор у Србију, и одбаце је из долине Лима. Посебно им је било стало да заузму Беране и аеродром преко кога су се јединице НОВЈ снабдевале ратним материјалом од савезника.

Када је прозreo намере непријатеља, Врховни штаб НОВ и ПОЈ је 16. јула упозорио Штаб 2. корпуса да се Оперативна група не ангажује у борбама, већ да се што пре упуту ка Србији како би помогла дивизијама под командом Главног штаба за Србију да се ослободе непријатељског притиска.

Док се Оперативна група дивизија концентрисала у рејону Берана, немачка борбена група »Бендл« и легија »Кремплер« су затварањем правца преко Пештера започеле операцију која се одвијала у два етапама.

У првој етапи (18—21. јула) непријатељске снаге (21. СС дивизија »Скендербег«, 14. пук 7. СС дивизије и борбена група »Стрипел«) заузеле су 19. јула Андријевицу, потисле 2. дивизију и продужиле напад према Беранана. Зато Штаб 2. корпуса није могао удовољити захтеву Врховног штаба, већ се ангажовањем још 5. и 17. дивизије одлучио на противнапад и разбијање непријатељских група које су наступале према Беранама.

У другој етапи (23—26. јула) је 5. дивизија, ојачана деловима 2. и 17. дивизије, овладала превојем Чакор 24. јула и најавила опкољавање немачких снага. Због тога су Немци у ноћи 24/25. јула напустили Андријевицу, али нису избегли потпуно опкољавање. Због ситуације у Србији Врховни штаб је изричито наредио 25. јула да се 2, 5. и 17. дивизија хитно упуте у Топлицу и Јабланцу ради пружања помоћи тамошњим српским дивизијама. Иако је избегао потпуно уништење, непријатељ је претрпео озбиљне губитке од 800 до 900 погинулих, 200 заробљених и око 200 рањених, док су јединице НОВЈ имале око 60 погинулих и око 200 рањених бораца. Тако је уз велике губитке, непријатељ доживео потпуни неуспех у операцији која је, по плану команданта 21. СС дивизије »Скендербег«, требало да буде »од одлучујућег значаја за војну ситуацију у Црној Гори, јужној Србији и северној Албанији«.

(Према — М. Цолић: »Преглед операција на југословенском ратишту 1941—1945«)

вовима Трешњева и Забрђа. Бацају па Немце бомбе, пуцају из митраљеза. Опет се изгубише у клисуру позади Авдријевице.

Наши пилоти нанели су непријатељу доста губитака, знали смо по томе што су Немци за дуже време одустали од даљег напада према Беранам.

Негде пред подне јавише да долазе савезнички авиони. Направише круг изнад Берана и упутише се уз Лим. Кад су били изнад Андријевице, једновремено одкачише бомбе. Створи се тепих од бомби у ваздуху. Експлодираше бомбе. Диге се црн дим, облак се направи од њега. После неколико минута, све се рашчисти. И авиони одоше. Позади Андријевице, у шуми, местимично се виде мале печурке од дима.

Тога дана, 24. јула, Немци су се вратили на раније положаје у висини Андријевице. Десно од нас, на Ковачевом брду, цео дан су водиле жестоку борбу 5. и 8. црногорска бригада. Ове јединице су својим нападом, приморале на повлачење, леви бок непријатељских снага између Андријевице и села Трешњева. Црногорци су Немцима за петам. Гоне их према Вељем кршу. И наш 2. батаљон ноћас прелази у напад на Андријевицу каже нам командант батаљона Божо Недић. Десно од нас нападаше наш 3. батаљон.

Чим је чета избила од првих кућа источног дела Андријевице, једна наша петорка изби на главну улицу. Из једне куће изађе Немац са радиостаницом на леђима. Зграби га Чучковић и повуче себи за угао иза куће. Али више нико не изађе.

У кући, где смо ухватили подофицира са радиостаницом, био је штаб њихове 21. СС дивизије »Скендербег«, која је учествовала у офанзиви од правца Чакора и Албаније. Унутра су остали сви уређаји за командовање. Антене, радиостанице на крову куће и преко 20 кабловских линија које се рачвају преко кровова на све стране. Цобегли су у последњем минуту.

Те ноћи 24./25. јула ухватили смо још 23 немачка курира који су са разних њихових положаја упућивани у Штаб дивизије. И сутрадан смо их хватили по околним брдима.

Када се наш 3. батаљон појавио у рејону Вељи крш, команда њихове дивизије није могла да ухвати везу са јединицом која се тамо бранила. Наши су покидали све кабловске линије. Ухватила је паника команданта дивизије. Брзо је сео у блиндирана кола, а пратњу је потрпао у камионе. Побегли су нам испред носа. Ту пометњу сутрадан смо обилато искористили те смо ухватишш обезглављене немачке војнике.

Само 2. батаљон је ухватио око 40 војника и једног подофицира.

Предраг Крупеж Шиштек

Повољна спољња и унутрашња ситуација

Иако је 2. пролетерска бригада, у саставу Ударне групе дивизија, била приморана да се, после двомесечних даноноћних маршева и борби, пребаци из Србије у Црну Гору, општа, спољња и унутрашња, војно-политичка ситуација била је врло повољна.

Црвена армија се припремала за нову офанзиву у Румунији и код Витебска. Англо-америчке трупе су, десантом у Нормандији 6. јуна 1944, отвориле други фронт у Европи. Савезничке снаге су 4. јуна 1944. заузеле Рим. И на осталим фронтovima стање је било повољно. (Према — С. Урошевић: »Ратовање и ратници«)

Немачке трупе су се већ нашле у положају да могу предузимати само ограничене нападе на поједине групације НОВЈ, која се афирмисала као значајна снага антихитлеровске коалиције. Нова Југославија је задобила симпатије широм света. У својству револуционарне народне владе, Национални комитет ослобођења Југославије све интензивније је деловао да владе антифашистичких армија признају народноослободилачки покрет као једину снагу националног отпора фашистичком окупатору и као јединог носиоца стварне власти народа и народности Југославије. Поред одлуке у Техерану о помоћи Народноослободилачкој војсци, потписује се споразум Тито-Шубашић (јуна на Вису), размењују се војне мисије са Лондоном и Москвом. Починје пристизати све већа помоћ у оружју, опреми и храни. Приличан број наших рањеника био је прихваћен у Италији.

(Према — »Ослободилачки рат народа Југославије«, књ. 2)



У Беранам јуна 1944. Здесна: референт санитета 2. дивизије др Саша Божовић (2), свештеник 2. бригаде Славко Ристић (3).

Руководиоци чета и батаљона и други политички радници 2. пролетерске дивизије на партијско-политичком курсу у Беранам, јула 1944. Седе у првом реду, слева: Радован Грковић (2), Милинко Ђуровић, Радоје Љубичић, Војин Ђурашиновић Костја, Срећко Милошевић, Предраг Ђурић, Нада Урлих. Седе у другом реду, слева: Раденко Мартић (2), Првослав Новаковић (3), Мирчета Василијевић (4), Видоје Боровић Усо (8), Борисав Домановић (9). Стоје, слева: Перица Ивановић (2), Милан Кривић (3).



Вишеструко искоришћено затишје

т руга пролетерска бригада је ви-
шеструко искористила скоро
двеходно затишје на њеним положаји-
ма од Андријевице према Пећи. Углав-
ном задовољавајућу исхрану и снабде-
вање обезбеђивали су добро организо-
вани народни одбори на целом подру-
чју а посебно команде места у
Беранима и Андријевици. Оскудица у
исхрани, која је погађала и ратом ис-
црпљено становништво овог краја,
надокнађивала се из помоћи коју су
авионима слали савезници. Дотад рет-
ко дуго слободно време, Бршад је
искористила за свестрано војничко,
идеолошко и политичко усавршавање
руководилаца, бораца и целих једини-
ца, а и за културно-просветну и поли-
тичку делатност међу становништвом.

Партијско-политички рад — На сас-
танку политичких комесара и њихових
заменика у Бршад, који је уз прису-
ство члана ПК КПЈ за Црну Гору,
одржан 27. маја, критички су размот-
рени резултати недавног продора у
Србију и политичка ситуација у Црној
Гори.

Саветовањем политичких комесара
батаљона и њихових заменика, одржа-
ном 4. јуна у Андријевици при Штабу
2. пролетерске, провејавали су захтеви
за већим залагањем у зближавању са
осталим бршадима у 2. дивизији и за
већом сарадњом бршадних и терен-
ских политичких радника са органима
народне власти.

На саветовању 80 политичких радни-
ка, одржаном у Штабу 2. дивизије у
Беранама 7. јуна, саопштено је да је 2.
дивизија, током двомесечних борби у
Србији, нанела непријатељу губитке од
1.314 мртвих, 1.800 рањених и 34 за-
робљених, а сопствени губитак пред-
ставља 205 погинулих, 375 рањених и
25 несталих бораца. Оцењено је да не-
пријатељ више није у могућности да
организује офанзиву ширих размера.
Захтевано је свестраније разјашњавање
улоге и места органа народне власти и
политичких организација, посебно Ав-
ноја и НКОЈ-а у домаћем и међународ-
ном афирмисању НОП-а и ефикасније
залагање за масовну мобилизацију у
НОБ.

На теоретским часовима за чланове
Партије расправљано је о бољем при-
премању и организовању масовног по-
литичког рада и о свестранијем негова-
њу личног примера. На политичким

Кадровске промене у Бригади

У рејону Берана и Андријевице попуњена су упражњена места на појединим функција-
ма. Пошто је за заменика команданга Бригаде постављен поручник Веселин Петровић
Трушо, на његово место је за команданта 2. батаљона именован поручник, Божо
Недић. За начелника Штаба Бригаде је дошао капетан Божидар Ђорђевић, а на његово
место за команданта 4. батаљона Лазар Тешић. За команданта 1. батаљона је постав-
љен капетан Милан Бујошевић. Истовремено су попуњене и команде чета.

(Према — Средоје Урошевић: »Рашиован>е и рашиници«)



Бранко Дршић, борац 4. батаљона (на
слици горе) и Мирко Татић (на слици
лево), заменик команданта 2. батаљона,
погинули код Иваширада, крајем јула
1944. године

ПРЕНОШЕЊЕ РАЊЕНИКА

По наређењу Штаба 2. пролетерске
дивизије, 2. бригада је 23. маја
1944. одредила свој 1. и 3. батаљон да
пренесу све тешке рањенике преко села
Павиног Поља, северозападно од Бије-
лог Поља, у село Доње Поље, југоза-
падно од Бијелог Поља. Са тешким ра-
њеницима упућени су и болесници и
осам старијих и изнемоглих бора-
ца. (Према — С. Урошевић: »Ратовање и
ратници«),

Део ових и из других болница покуп-
љених тешких рањеника Бригаде и дру-
гих јединица НОВЈ транспортовани су
од краја маја са аеродрома у Беранима
савезничким авионима у болнице и око
Барија.

На слици, (слева): тешки рањеници
Александар Барањин (4. батаљон) и Да-
нило Радовановић (3. батаљон) у Беранама,
крајем маја 1944. Они су авионом
пренесени у Бари, почетком јуна. Реконвалесцентни инвалид, без леве ноге,
Барањин пребачен је, заједно са рањени-
цима из других савезничких јединица,
аустралијским бродом из италијанске



луке Таранто у Александрију. Одатле је
железницом транспортован до Каира и
најзад шездесет километара до Ел Ка-
тадбе у Синајској пустињи где је посто-
јао југословенски избеглички логор са
неколико хиљада далматинског живља
смештеног под шаторе. Међу тешким
рањеницима, из Бригаде су у Италији
лечени и: Александар Чизмић, Драгос-
лав Митровић, Петар Грачанин, Михаи-
ло Јелић, Вучић Величковић. (Према
казивању Барањина и Радовановића)



Из Бригаде на нове дужности

Из Берана је, јула 1944, преко Бијелог Поља и Бродарева упућена у Србију група од 14 војно-политичких руководиоца да организују партијско политички рад у ужичком крају и Ужички НОП одред. Први ред, слева: Љубо Мијатовић, Миливоје Радовановић (није отишао), Јован Стаматовић, Милорад Достанић, Вељко Видаковић. Други ред, слева: Ранка Стефановић, Душан Ђурђић, Олга Живковић, Олга Којадиновић. У групи су били и Спасан Јовановић,

Милован Ђокановић и Бошко Видаковић. На Златибору су се придружили Мирко Поповић и Миодраг Жико Аврамовић и други.

На другој слици: чланови и сарадници Обласног комитета Скопје за Санџак, у Бијелом Пољу, јуна 1944. Здесна: Павле Делевић, Миодраг Жико Аврамовић, Деса Булатовић (4), Иван Добришиновић (5).

Попуна бригаде

Почетком јула 1944. је у Андријевици од делова Косметског батаљона формирана 3. чета у 2. батаљону, који је после пријеполске битке био остао са две чете. Тако је завршио славни пут Косметски батаљон чији борци, највећим делом Црногорци и Срби из Пећи и околних села, потичу још од октобра 1941 из Метохијског одреда.

Штаб 2. пролетерске дивизије је 26. јула 1944. наредио 5. пролетерској ударној бригади да упути Допунски батаљон 2. ударног корпуса у формацијски састав 2. пролетерске бригаде. Овај батаљон, у рејону Берана, улази као компактна јединица у састав 2. пролетерске бригаде, постаје њен 5. црногорски батаљон и у саставу Бригаде учествује у свим њеним акцијама до пред крај рата.

Приликом уласка у Бригаду, Штаб батаљона су сачињавали: командант Лука Вујотић, политички комесар Лакић Булатовић, заменик команданта Саво Обрадовић и заменик политичког комесара Насто Радовић.

(Према — С. Урошевић: »Ратовање и ратници«)

Херој Нада

Када су у пролеће 1944. године 2. пролетерска и 5. крајишка дивизија из Санџака направиле продор до Ибра, 1. априла у засеку Маринковићима, под планином Радочелом, Нада је тешко рањена. Омиљену другарицу, храброг борца и партијског радника, Бригада је на носилима пренела кроз многе окршаје: у Каони, код Ивањице, на Златибору, у Горјанима, на Мравињцима, у Јеловој гори...

Из дана у дан видело се како Нада све више мршава. Ране су биле тешке. Зрно је погодило у један кук, а изишло на други. Оскудица у лековима и храни била је велика. непријатељ је притискао са свих страна. Докторка Саша Божовић, болничарка Анђелка Ђурђић, Мара Кустурић су могле да превију и дезинфикују рану — и да сакрију сузе за другарицом која нестаје пред њиховим очима...

После великих окршаја, вишемесечних и даноноћних покрета, Нада је стигла у колашинску болницу крајем маја. Одавде се авионом могла брзо пребацити у неку савезничку болницу у Италији. Али, на жалост, све је било касно. Више није издржала.

Јован Радовановић



Борци 4. батаљона у Пљевљима, октобра 1943. Слева: Бошко Матић, Нада Матић — народни херој, Ђорђе Мартиновић.

часовима по четама разговарано је о значају одлука Другог заседања Авноја, московске и техранске конференције представника антифашистичке коалиције.

При Штабу 2. дивизије у Беранама одржан је партијско-политички курс за све бригадне руководиоце, а при Штабу 2. бригаде у Андријевици нижи партијски курс за политичке комесаре и заменике комесара чета и политичке делегате водова.

Војни курсеви и обуки — Из Бригаде је упућено, 31. маја, 12 војних руководиоца на официјерски курс при Штабу 2. дивизије. На војним курсевима је уз наставу извођена и обука у руковању новом противтенковском пушком која је добијена од савезника.

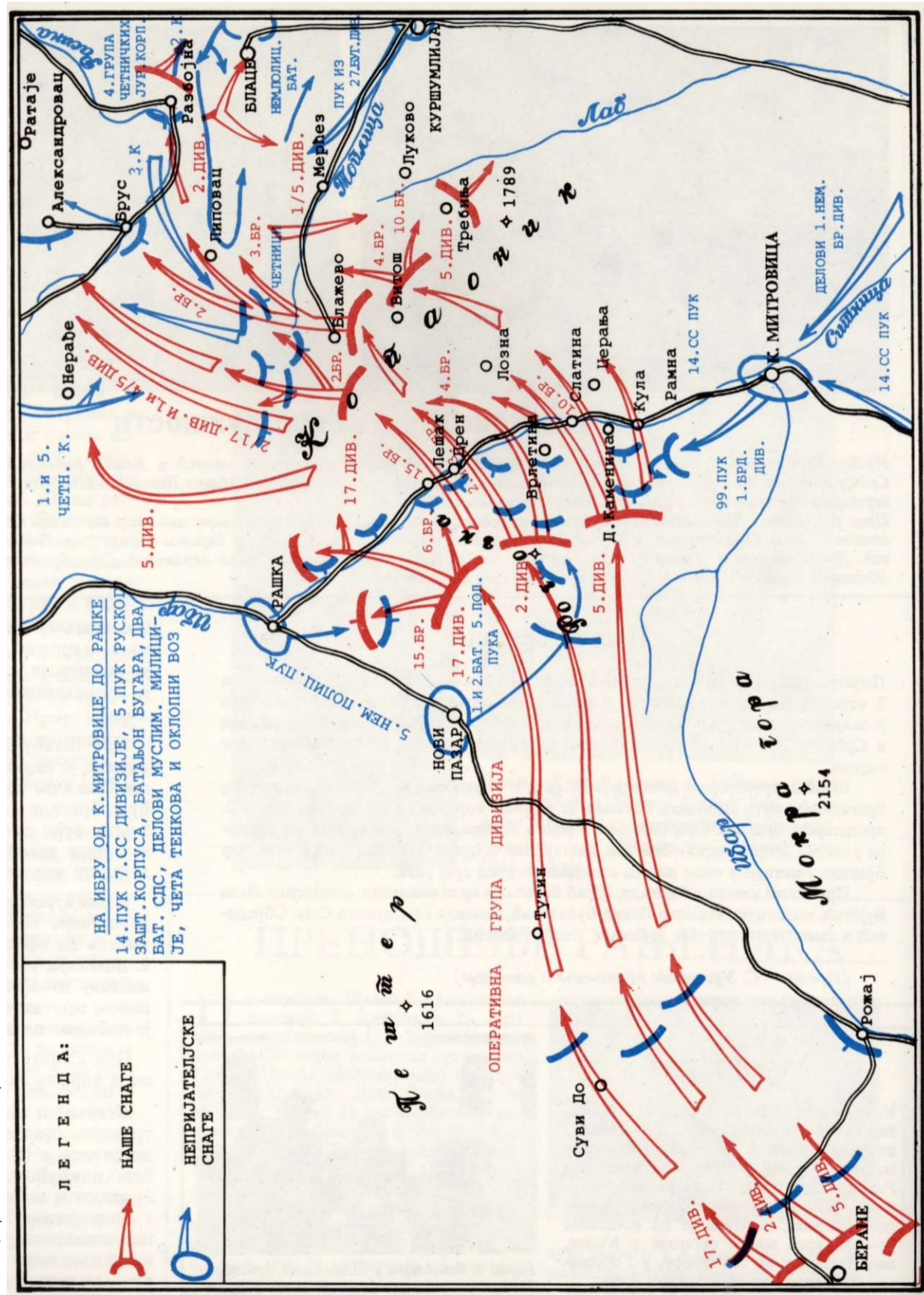
При Санитету бригаде у Андријевици је одржан санитетски курс.

Психраи и снабдевање — У најсвестранијем процењивању тешкоћа и недостатака у снабдевању храном, одећом и обућом, које је обављено на бригадном интендантском саветовању у Андријевици 24. јуна, тражена је дисциплинованија сарадња са органима власти на овом ратом исцрпеном подручју уз захтев да се смене и казне сви прекршиоци из Бригаде.

Култура и забава — Батаљонске културне групе одржавале су приредбе са забавно-поучним програмом за борце, сеоско и градско сгановништво у Беранама и Андријевици.

(Према — С. Урошевић: »Радован« и ратници«)

**Пробој
Оперативне
групе
дивизија
НОВЈ
у Србију
(28. 07—10. 08.
1944. године)**



Пета дивизија — командант пуковник Милутин Морача — Берање — оверно од Рожаја — Слатина, Придворица, Равне (Ибар) — Лозна (Копанник) — Куршумлија.

Друга дивизија — командант пуковник Љубо Вучковић — с. Горажде (Берање) — јужно од Тутина и Новог Пазара — Лепосавићи, Дрен (Ибар) — Блажево (Копанник) — Брус — Барбатово — Куршумлија.

Седамнаеста дивизија — командант пуковник Глиго Мандић — Суви До — северно од Тутина — јужно од Новог Пазара — Рудница, Дрен (Ибар) — Планица, Бело Брдо (Копанник) — Александровац — Куршумлија.

• Окупатор

На Ибру од Косовске Митровице до Раике Немачка 1. брдска дивизија, 14. пук 7. СС дивизија »Принц Еуген«, 99. пук, 1. и 2. батаљон 5. пука Руског заштитног корпуса, делови 3. немачког полицијског пука. Укупно преко 20.000 војника.

Рејон Куршумлија — Блаце 122. пук бугарске 27. дивизије, коњички ескадрон.

ВОЈНЕ СНАГЕ

• КВИСЛИЦИ

На Ибру — Јединице Српске државне сграже и Муслиманске милиције.

Жупа — Копанник 4. група шест четничких јуришних одреда: два корпуса Горске гарде, 1. и 2. равнорски корпус, Златиборски

и Јаворски корпус. Укупно 8000 до 10.000 војника.

Непријатељ: преко 30.000 војника.

• Сиага Оперативне групе

Друга, пета и седамнаеста дивизија — укупно 7.000 војника.

(Према — М. Цолић: »Преглед операција на југословенском ратишту 1941—1945«, С. Урошевић: Ратованге и ратници)

Пробој У јужну Србију

За разлику од првобитне замисли Врховног штаба, задатак Оперативне групе дивизија био је да свим снагама наступа правцем Беране — Нови Пазар — р. Ибар, да по преласку Ибра разбије окупаторске и четничке снаге на простору Копаоник—Жупа—Топлица и да се повеже са дивизијама Главног штаба Србије у јужној Србији. Пошто овим снагама пружи потребну помоћ, требало је да настави дејства на север преко Западне Мораве ка Руднику и Сувору. Продор је започет 28. јула, све три дивизије су 2. августа избиле на саобраћајницу Косовска Митровица — Нови Пазар, а 3. августа на огранке пл. Рогозне и у непосредну близину Ибра.

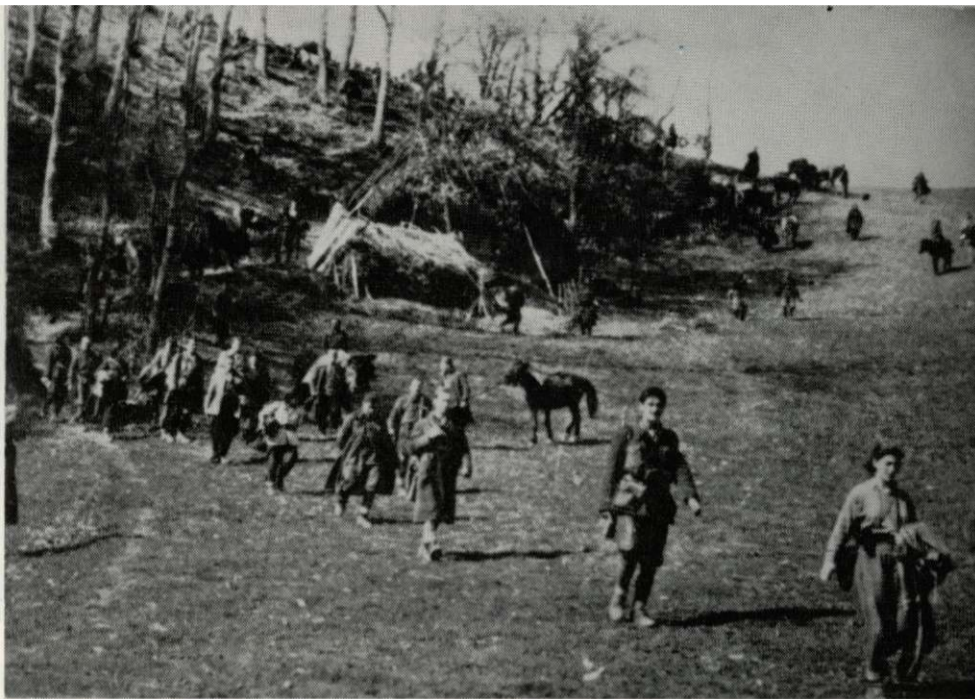
Прелаз преко Ибра — Желећи да предухитри концентрацију јачих непријатељских, поглавито немачких јединица, Штаб Оперативне групе, под командом генерала Пека Дапчевића, одлучио је да хитно изведе на силни прелаз преко реке Ибра, тако да дивизије пређу Ибар свака на свом правцу, с тежиштем код 2. пролетерске дивизије.

После одбацивања делова 14. пука 7. СС дивизија са леве обале и сламања отпора непријатеља у долини, 5. дивизија је у току ноћи прешла Ибар код Слатине, Придворице и у рејону Равне, 2. дивизија код Лепосавића и Дрена, а 17. дивизија код Руднице и Дрена. У овим борбама непријатељ је имао 383 мртва, 520 рањених и 37 заробљених, а Оперативна група 52 мртва и 136 рањених.

Разбијање четника на Копаонику и упад у Жупу — Немачка команда у Србији је одлучила да против Оперативне групе која је надирала ка Копаонику не употреби сопствене снаге из долине Ибра, већ 4. групу четничких јуришних корпуса, која се тада налазила у Жупи.

Седмог августа ујутро отпочео је напад 2. пролетерске и 17. дивизије на јединице 2. и 3. четничког корпуса које су разбиле. Друга дивизија је наставила напредовање и 8. августа ослободила Брус. Пета и 17. дивизија поразиле су 4. групу јуришних корпуса 7. и 8. августа наневши јој велике губитке у мртвима, заробљеним и рањенима. Пошто је сломила четнички отпор, Оперативна група дивизија је отворила себи пут за пробој у Топлицу и Јабланицу. Деветог августа 2. дивизија је ослободила Разбојну, а 10. августа је 17. дивизија ослободила Александровац. Пета дивизија је задржана на Копаонику да спречи евентуалан продор Немаца из долине Ибра. Поражени четници су се у нeredу повукли према Трстенику и Крушевцу. Настављајући успешне борбе против Немаца, Бугара и четника у Жупи и долини Топлице, Оперативна група дивизија је у другој половини августа у рејону Куршумлија успоставила везу са јединицама Главног штаба Србије, чиме је извршила свој задатак пружања помоћи тамошњим јединицама НОВЈ када је то било најпотребније.

(Према — М. Цолић: «Преглед операција на југословенском ратишту 1941—1945»)



Пратећа чета Главног штаба НОВ и ПО Србије у рејону Кадињача — Поникве, почетак маја 1944. Крај/бе десно: Вера Димитријевић из 1. батаљона

ОД БЕРАНА ДО ЈАБЛАНИЦЕ

У саставу оперативне групе од три дивизије, 17, 5. и 2, Бригада је 28. јула кренула за Србију правцем Беране — река Ибар — Копаоник. Све до Ибра није било већих борбених дејстава. Сломивши отпор непријатеља, ноћу 3/4. августа савладан је и пређен Ибар и јединице су се кретале уз падине Копаоника ка његовом врху.

На Копаонику, у ширем рејону Сувог Рудишта, Оперативну групу дочекале су јаке четничке снаге, 4 групе јуришних корпуса елитних јединица Драже Михајловића. У неколико жестоких борби, у којима је Бригада ви-

Заставни вод 2. пролетерске код Бруса, септембра 1944. Франа Коштан (1), Милка Косановић (2), Бранко Милојевић Шикучија (3)



дно учествовала, четничке формације су биле разбијене 7. августа и као резултат те акције, Бригада је 8. августа ослободила варошицу Брус. После ових акција она се помера преко Разбојне на падину Копаоника која је окружена ка комуникацији Блаце — Куршумлија. На овом терену учествује у разбијању бугарских снага које су врпшле испад из Куршумлије. Тако је 13. августа разбила два бугарска батаљона код Сагоњева. Нанела им губитак од 23 мртва, а сама је имала два мртва. Успешна је била акција одбијања и разбијања бугарске пешадијске и коњичке колоне која се кретала од Блаца према Куршумлији у помоћ нападнутом бугарском гарнизону у Куршумлији. Ова акција се одиграла у рејону Барбатовачких винограда, 15. августа.

Са ове просторије Бригада је, 19. августа, кренула да би 23. августа стигла у Горњу Јабланицу у рејон села Гајтан. После тога Бригада прелази у рејон Расине и Жупе где се попуњава новим борцима. Одавде из Бригаде одлазе руководећи кадрови за друге јединице које су се у то време формирале у Србији.

Одлуком виших штабова, 26. августа Бригада је изашла из састава 2. пролетерске дивизије и ушла у састав 21. народноослободилачке ударне дивизије.

(«Друга пролетерска бригада» — Зборник сећања, књига 3)



Пети батаљон у предању на Пеиштерској висо-равни током продора у Србију, крајем јула 1944.

Снажан јуриш

Четврта група јуришних четничких корпуса у јачини од око 8.000 до 10.000 до зуба наоружаних четника поседала је доминантне положаје Копео-ника. На обе стране вршене су грозничаве припреме за велики обрачун на Копеонику 7. августа.

Док је 2. батаљон вршио напад на Малу Огледну, стшао је 4. батаљон са једним топовским и два минобацачка одељења. Отпочела је припрема топовском и минобацачком ватром по непријатељским положајима на Брложнику и Малој Огледни. Својом прецизношћу, избацила је велики број четника из строја, што је, опет, изазвало панику у њиховим редовима.

После успешне артиљеријске припреме, 1. и 4. батаљон излетели су у таласима из мртвог угла и у трку се лепе-засто развијали у сгрелце. Тај муњеви-тијуриш у таласима први пут је приме-њен на Копеонику, а изгледао је као јурњава великих морских таласа. Овај снажан јуриш предводио је лично ко-мандант бршаде Средоје Урошевић. Четнички митраљеви сипали су рафал-ном ватром. Борци се мало погнуше и Средоје с њима несташа у јуришу стре-љачког строја. Кад су се чете на неко-лико места уклиниле у непријатељску одбрану она се, после једночасовне огорчене и упорне борбе, распала. Раз-бијене четничке групе су врло често, бежећи од нас, управо улетеле у наш распоред и заробљавање. И коморције су их заробљавале по шуми.

Највећи део разбијених четника по-бегао је на запад, преко Радмановске



За трајно сведочанство: припадник четничке јединице заједно с немачким официром у Србији, септембра 1944.

Губици у продору у јужну Србију

Према процени Штаба Оперативне групе дивизија четници су укупно имали 522 мртва, 637 заробљених (већина их је ступила у јединице НОВЈ, углавном они које су четници присилно мобилисали) и око 500 рањених. Заплењено је: 35 аутоматских оружја, два топа, више од 800 пушака, четири минобацача, 80.000 метака, око 10 кола артиљеријске и бацачке муниције и већа количина друге ратне опреме.

Оперативна група је имала следеће губитке: 26 погинулих, 53 рањена и два нестала.

(Петар Вишњић: »Пораз главних четничких снага на Копеонику«)

КАДРОВСКЕ ПРОМЕНЕ

Одлазак 40 војно-политичких руковођаца у друге јединице, наметнуо је попуну упражњених функција. На место команданта Бригаде потпуковника Средоја Урошевића, за вршиоца дужности команданта постављен је дотадашњи заменик команданта **Весели Перовић Трушо**, на место заменика политичких комесара Драгослава Ђорђевића Гоше именован је **Војна Ђурашиновић Костја**, дотадашњи заменик комесара 5. батаљона, а на место капетана Божидара Ђорђевића, начелника Штаба бригаде одређен је **Лазар Тешић**, дотадашњи командант 4. батаљона. Заменик политичког комесара 5. батаљона постао је **Славко Клипа**.

(Према — С. Урошевић: »Ратовске и ратници«)

И против коњице

У праскозорје 15. августа 1944. године Бригада је избила на саобраћајницу Блаце — Куршумлија. Имала је задатак да заузимањем села Снанце и Барбатовачк безбеди јединице које су нападале Куршумлију од непријатељског напада са севера.

Штаб бригаде, брдски топ и 3. батаљон (као бригадна резерва) запосели су положај на западним падинама Барбатовачких винограда. Први и 4. батаљон запосели су положај источно од села на северозападним падинама Барбатовачког брда десном обалом Барбатовачке реке.

Око 11 часова осматрачи су јавили: »Друмом од Блаца креће се непријатељска коњица!« Стигавши на висину Кошеварских винограда од непријатељске колоне се одвојило једно бацачко одељење и скренуло источно од цесте и поставило минобацач за дејство. Колона се кретала и даље друмом и већ је ушла у потковицу наших положаја. Са овалног гребена из Барбатовачких винограда огласио се наш брдски топ. Унакрсна и бочна ватра унела је панику међу бугарске војнике. Војничке руке и узде показале су се недовољне да зауставе разјарене и уплашене коње, који су у галопу јурили преко њива и ливада према Блацу.

Видећи да непријатељ бежи »главом без обзира«, јурнули смо за њим у потеру. Три чете 1. и 4. батаљона за један сат избиле су на Трбуњско брдо, западно од Блачког језера, на око један и по километар од Блаца.

На бојишту је остало осамнаест мртвих бугарских војника и два јахаћа коња. На нашој страни није било мртвих и рањених.

Властимир Луковић

У Пустој реци

Овај Покрет на територију Пусте реке од 20. до 23. августа нарочито нам је био драг. Јабланица, Топлица, Пуста река су позната имена нашој бригади још из Босне. Није било вести из Србије, а да се није говорило о акцијама у овим крајевима.

Овде се није гасио пламен устанка, већ се све више разбуктавао, упркос свим настојањима окупатора и његових четничко-недићевских слугу. Тамо је већ било формирано неколико дивизија и један од циљева одласка на овај терен јесте и попуна бригаде новим



У ослобођеном Брусу (горе), августа 1944. Слева: Иван Радак, Милоје Јакшић и Властимир Луковић Баглов.



Милан Бојих и Петар Сударевих (горе).



Лево: Буро Трбовић, Мирко Радоје и Родољуб Черкић.

Добродошлица и честитка

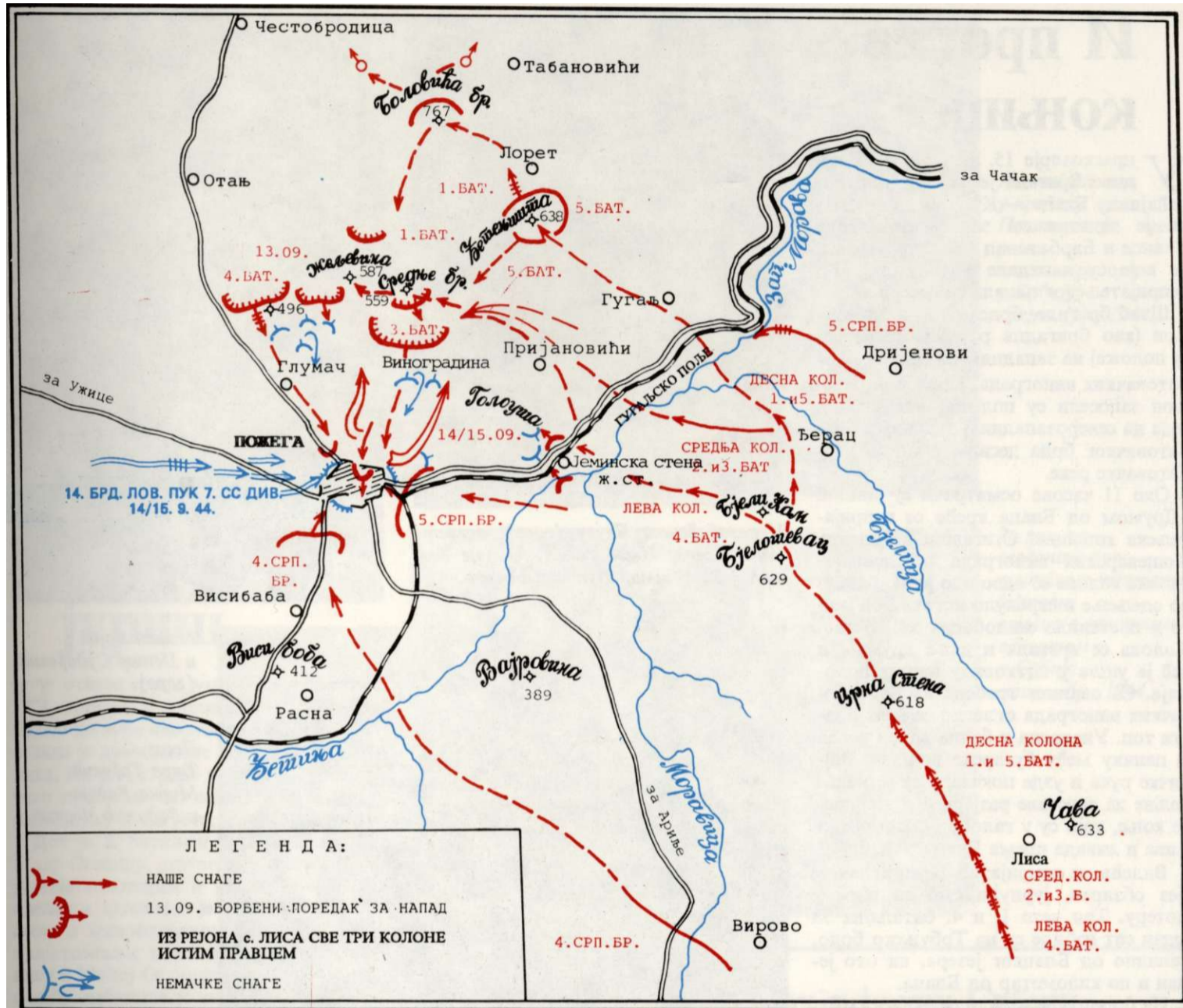
Покрајински комитет КПЈ за Србију честитао је борцима и руководиоцима Оперативне групе дивизије успешан завршетак операције на разбијању главних четничких снага на Копаннику. У радиограму од 11. августа 1944. је речено: »Генералу Пеку Дапчевићу желимо добродошлицу у Србији. Честитамо неодољив прелаз Ибарске клисуре и Копаника борцима, подофицирима, официрима и политичким радницима 2. пролетерске, 5. крајишке и 17. ударне дивизије«.

(Архив Војноисторијског института, к. 734, бр. рег. 18/6)

борцима. Главни штаб за Србију, у заједници са представницима Народноослободилачког одбора овога краја, приредили су дочек 24. августа поподне у селу Доње Коњуце. У 2. Бригади та част је припала 3. батаљону. Прослави су присуствовали штабови бригаде са штабом дивизије. Многво народа из читавог овог краја се окупило да дочека наше борце. Велики пшалир се протезао неколико километара. Кроз њега су, посипани цвећем, прошли наши батаљони. Наше борце поздравио је Коча Поповић, командант Главног штаба за Србију, и још двојица другова са тог терена. У име дивизије говорио је политички комесар Миљинко Ђуровић. Културна екипа дивизије извела је програм, а потом су настали игра и весеље.

Бригада се на овом терену до 27. августа одмориле, сређивала и попуњавала људством.

Средоје Урошевић



Налад на Ужичку Пожегу (14—15. 09. 1944)

После јунског пробоја немачке одбране у Нормандији, америчке и француске снаге искрцале су се, 15. августа, у јужној Француској и ослободиле Париз 25. августа.

Трупе јужног крила Црвене армије почеле су продор који је означио одлучујућу промену на Балкану и довео до преласка на страну савезника: Румуније — 23. августа и Бугарске 9. септембра.

У то време јединице НОВЈ су створиле слободну територију која је обухватала две трећине територије Југославије. Продором Оперативне групе дивизија на Конаоник, у Топлицу, Расину и Жупу, 1. пролетерског корпуса на Златар, 12. ударног корпуса на Тару, дејствима јединица под командом Главног штаба НОВ и ПО Србије — омогућене су и заједничке војне операције са јединицама Црвене армије које су се налазиле у Румунији и Бугарској.

На основу споразума који су у Москви, 21. септембра, потписали председник НКОЈ-а маршал Тито и совјетска влада и Врховна команда Црвене армије о сарадњи и координацији операција Црвене армије и

ПРЕОКРЕТ У ЕВРОПИ И НА БАЛКАНУ

НОВЈ, у северноисточну Србију су прешли: 22. септембра — 113. дивизија 2. украјинског фронта из Румуније; 28. септембра — снаге 3. украјинског фронта и 2. октобра — главнина 2. украјинског фронта.

Кралевска избегличка влада 8. августа, на основу вишег споразума Тито—Шубашић, је осудила свако јавно и прикривено сарађивање са окупатором и позвала народе и народности Југославије да се окупе у јединствени фронт под вођством маршала Тита. Председник НКОЈ-а и врховни командант позвао је 17. августа све припаднике квислиншких формација да се придруже НОВ и ПО Југославије.

Спроведећи споразум са Дражом Михаиловићем, од 12. и 13. августа, председник

квислиншке српске владе Милан Недић је у Београду, 17. августа, добио немачку сагласност да се формира заједничка квислиншка војска од 50.000 војника. Према званичној немачкој процени у Србији је, средином августа, било под оружјем укупно 25.000 четника, а после њихове опште мобилизације између 30.000 и 40.000.

У Горњој Јабланици, 22. августа 1944. године, 2. пролетерска бригада је имала 902 борца и попуњена је са нових 198. Од укупно 867 из првог строја у Чајничу, у Србију је стигло 337 пролетера.

Под таквим околностима дејствовала је бригада у оквиру 21. дивизије, у западној Србији.

(Према — 77. В. Брајовић: »Југославија у 2. светском рату«. С. Урошевић: »Ратовање и ратници«, Ј. Томашевић: »Четници у 2. светском рату«)

У саставу нове дивизије

Први борбени задатак Бригаде у саставу нове 21. српске дивизије био је да пређе реку Ибар и комуникацију Краљево—Рапжа, на простору Пусто поље—Ушће и да обезбеди прелаз целој дивизији.

Седмог септембра Бршада је кренула на овај задатак. Утврђено је да непријатељ око мостова има велике и чврсте бункере са планском и добро организованом ватром. И заиста, када су се батаљони спустили низ Копаоник и прешли до комуникације, непријатељ их је дочекао ватром из бункера. Бомбаши нису могли прићи па је, према ранијем искуству, привучен наш противтенковски топ на педесет метара од бункера. После неколико прецизних погодака батаљони су кренули на јуриш и мост на Ибру код Пустог Поља је освојен. Бршада је прешла на другу страну.

Следећих неколико дана она је наставила наступни марш на северозапад, преко Драгачева. Тринаестог септембра Штаб дивизије издао је заповест да Бршада код Јелендола пређе Западно Мораву и комуникацију у долини Мораве, а затим да заузме полазне положаје за напад на непријатељски гарнизон у Ужичкој Пожеги. Прелаз Мораве и комуникације успешно је извршена дању и без веће борбе, осим што је 4. батаљон код Јеминске Стене у крајој борби нанео Немцима губитке од шеснаест мртвих.

Напад на Ужичку Пожегу отпочео је у току ноћи. Сматрало се да ће непријатељ брзо бити савладан, јер је, према обавештењима, у Пожеги било само нешто Немаца, љотићеваца и четника. Међутим, борба је била жешћа него што се очекивало, пошто је, како се касније дознало, у Пожегу од правца Ужица стшао један комплетан пук немачке 7. СС дивизије »Принц Еуген«. Целе ноћи вођена је борба, али непријатељ није савладан, па су се у зору јединице Бршаде повукле на полазне положаје.

У току дана поново се кренуло у напад на Пожегу и борба је продужена током ноћи. Непријатељ се и приликом овога напада тако упорно и жилаво бранио да се Бршада, пошто није успела да га савлада, у зору опет повукла. Тада је наређено да се напад на Пожегу обустави, јер се није смело губити време с обзиром да је требало да цела Оперативна група дивизије погпо пре избије на гребен планине Рудник.



У Западној Србији, септембра 1944. На слици, слева: представник Штаба 2. бригаде Божо Недић, совјетски ратни дописник Јешиурин, пратилац Властимир Луковић Баглов.

Следећег дана цела дивизија, кренула је ка северу у правцу Равне горе, чувеног четничког легла, мада четника тада тамо скоро није ни било, јер су их разбиле јединице 1. и 6. дивизије још 11. септембра.

У току следећа два дана Бршада се пребацила до Горњег Милановца 20. септембра, од Чачка је према положајима Бршаде кренуо 14. пук 7. СС дивизије »Принц Еуген«, ојачан четницима. Жестоко су нападали, потпомогнути артиљеријом, и до ноћи су успели да нешто потисну Бршаду. Сутрадан су Немци продужили са нападима потискујући Бршаду ка Горњем Милановцу. Овога пута у нападу је учествовало седам хиљада људи. Пред толиком силом Бршада је присиљена на

повлачење и напушта Горњи Милановац. Друмом од Чачка преко Милановца ка Руднику и Крагујевцу крећу се велике моторизоване колоне Немаца, а лево и десно прилазе истурене побочнице. Бршада упорно напада ове немачке колоне и наноси им губитке. Немци се бране и јаким колонама продужују према Руднику.

Штаб бршаде 22. септембра одлучује да нападне Горњи Милановац. Напад су извршили 2. 3. и 4. батаљон. Међутим, у Горњем Милановцу затекли су само нешто четника, а Немци су већ били отишли према Руднику.

Немци су 24. септембра поново кренули од Чачка, опет са око седам хиљада људи, нападајући на исти начин као и претходних дана и са истуреним побочницама ради заплггит главнине. Бршада се опет помакла према Такову, а затим је поново извршила напад на немачке колоне. Продори Немаца и напади Бршаде на њихове колоне трајали су све до краја септембра. Бршада је оцда поново запосела Горњи Милановац и батаљони су распоређени на старе положаје према Чачку. Немци више нису наилазили, али су зато од Чачка насртали четници. Окуражени проласком многобројних немачких колона, дрско су нападали час на једном час на другом крају. Зато је Штаб бригаде одлучио да села према Чачку очисти од четника. Енергичним нападом они су растерани. Непгго их је убијено у борби, преко педесет их је заробљено, а остали су побегли у Чачак, под заплггиту Немаца.

Наредних дана у околини Горњег Милановца мобилисано је неколико стотина нових бораца.

Измене у руководству Бригаде

У рејону Горњег Милановца знатно је измењен састав Штаба бригаде: командант мајор ЈБубкша Веселиновић, заменик команданта поручник Веселин Петровић Трушо, политички комесар Срећко Милошевић, заменик политичког комесара Војин Турашиновић Костја, начелник Штаба Лазар Тешић, санитарски референт др Зора Соболјев, интендант Живко Савић, обавештајни официр Лазар Шевкушић.

Политички комесар Бршаде Миљовије Радовановић Фарбин одређен је на нову дужност.

(Према — С. Урошевић: »Ратоваи* и ратници«)

(Према — »Друга пролетерска бригада«. Зборник сећених, књ. 3)



Група новомобилисаних бораца из таковског краја и ослобођеног дела чачанске отитине. У Горњем Милановцу, почетком септембра 1944. Три стотине нових бораца са Космаја и из околине Београда довео је из Даросаве, код Аранђеловца, припадник Бригаде Андрија Смиљанић, који је на терену Ивањице побегао од четника, који су га заробили приликом прелаза Лима, марта 1944.



У Горњем Милановцу, септембра 1944. Слева: Младен Марин, политички комесар 21. дивизије, Вида Милосављевић Кева, Драгољуб Петровић Раде, заменик команданта, Милоје Милојевић, командант Дивизије, Љубиша Веселиновић, командант 2. пролетерске бригаде.

Нови Штабови батаљона

Штаб 1. батаљона: командант поручник Љубинко Калушевић, заменик команданта Момчило Димитријевић, политички комесар Бранислав Јоксовић, заменик политичког комесара Јово Црљеница, обавештајни официр Ратомир Аврамовић, санитарски референт Ружа Петрушић, интендант Саво Барош.

Штаб 2. батаљона: командант поручник Драгован Биорац, заменик команданта Добривоје Јевтовић Пекар, политички комесар Пантелија Прокић Пуле, заменик политичког комесара Раденко Мартић, обавештајни официр Никола Узелац, санитарски референт Здравка Урошевић, интендант Првослав Златић Прле.

Штаб 3. батаљона: вд команданта Душан Илић Србин, заменик команданта Милорад Тасић, политички комесар Драгослав Марковић, заменик политичког комесара Перипа Ивановић, обавештајни официр заставник Васо Чакар, санитарски референт Ђука Мићовић, интендант Миливоје Ранковић.

Штаб 4. батаљона: командант Миодраг Солдовић, политички комесар Јово Њего, заменик политичког комесара Миодраг Друловић, обавештајни официр Радомир Чечарић, санитарски референт Славка Трнинић.

Штаб 5. батаљона: командант Лука Вујотић, политички комесар Насто Радовић, заменик команданта Саво Обрадовић и заменик политичког комесара Славко Клипа.

Раније је руководећи кадар Бригаде обично одлазио за војно-политичке руководиоце новоформираних јединица. Сада је велики број отишао у војно-политичке органе: команде места и подручја, органе народне власти и друштвено-политичке организације.

(Према — С. Урошевић: »Ратован>е и ратници«)

У пожешкој котлини

Тринаестог септембра 1944. око двадесет један час 2. батаљон је пошао у напад: 1. чета на Пожегу са противтенковским топом кренула је уз комуникације Отањ — Пожега, 3. чета низ косу од села Глумач ка пожешком гробљу, док је 2. чета била у резерви батаљона.

Пут који је водио низ косу ка непосредним прилазима граду био је стално под непријатељском ватром. Око пожешког гробља развила се жестока борба. Немци и домаћи издајници ракетима су осветљавали терен и тукли нас унакрсном ватром. Засипали су нас снопови светлећих метака и баљачке мине. Када смо већ били близу првих кућа, успели су да нас зауставе и присиле да легнемо на чистину под снажном ватром.

Четврти батаљон, десно од нас, заустављен је на самим прилазима граду. Трећи батаљон је такође заустављен код Виноградарског потока.

Тако смо у првом нападу успели да дођемо до самог града, али не и да га ослободимо.

Идућег дана пре подне добили смо задатак да извршимо напад на Пожегу, али смо поново били принуђени да се повучемо. Напад смо обновили исте вечери, по трећи пут, заједно са осталим батаљонима Бригаде. Наше две чете и делови 4. батаљона успели су да уђу у град, у коме се разбуктала жестока борба. Гарнизону у Пожеги пристигле су у помоћ, го Ужица, јаке немачке снаге. У овој борби непријатељу смо нанели велике губитке — око 150 мртвих и рањених.

После пристизања јаког немачког појачања из Ужица одлучено је да се даљи напади на Пожегу обуставе.

Љубисав Жижовић

Чаша горчине

Јуриши батаљона наше бригаде на

Ужичку Пожегу су обустављени. Други батаљон је прикупљен у селу Глумач, северно од Пожеге. До мрака стиже заповест Штаба бригаде. Неколико пута читам заповест и просто не верујем да она као крајњи циљ овог

Сустрет са црвено-армејцима

Дан коначн., победе није далеко. У Бригаду долазе омладинци из Такова, Ужица, Чачка, Милановца, из читаве Шумадије, који су 1941. године били још деца, а сада, након три године ступају на место своје браће, очева и рођака, чије су хумке изникле широм Југославије. Само из околне Горњег Милановца дошло је тих дана неколико стотина омладинаца.

Наредних дана, преко Рудника, Раче Крагујевачке и Младеновца, Бригада, под борбом, убрзано маршује према Београду. 11. октобра код Раче Крагујевачке дошли смо у контакт са војницима Црвене армије. Био је то сустрет пријатеља, савезника, ратника.

Наступале су механизоване јединице совјетске армије. Ми смо били срећни. До тада смо по нашим друмовима гледали само непријатељску моторизацију и из заседе је дочекивали, а сад је пред нашим очима друмом пролазила дуга колона огромних совјетских тенкова, камиона и топова.

На тенковима је хирилицом, великим словима, било исписано: Београд — Берлин. То је био општи правац њиховог наступања.



Први сустрет пролетера и црвеноармејца из јединица 3. украјинског фронта у свечано украшеној крагујевачкој Рачи, 11. октобра 1944. На совјетском тенку стоји, слева: Љубиша Веселиновић, командант 2. пролетерске. Испред тенка стоји: Јово Њего, политички комесар 4. батаљона.

Неколико наших бораца, међу којима и једна другарица, поскакаше на тенкове и одоше са црвеноармејцима у правцу Београда. Завидели смо им.

Нас је очекивао дуг и напоран марш: требало је што пре стићи до Београда.

Стићи ћемо кад и Руси. Ми смо пешаци, али не мари стићи ћемо ми на време. Борци као да су добили нову снагу. Нико и не мисли на напор, на сталне борбе, на непродаване ноћи.

Мишо Крајиновић

Борци 3. батаљона у западној Србији, септембра 1944. Стоје, слева: Аго Н., Лариса Шубић (2), Момчило Димитријевић (4), Божо Јапуница, Милутин Кочић, Ђука Кочић (7), Драг Стојковић (9), Никола Десница, Шакир Цанковић Љуба, Перица Ивановић, Мита Радовановић, Светислав Секулић, Милан Гак, Милош Маринковић. Клеће, слева: Милка Вишекруна, Васо Чакар, Душко Илић Србин, Рајко Делевић, Милан Кемениш. Леже, слева: Милорад Тасић (2), Бранко Миљевић (3).



покрета одређује Леушиће, мало и раштркано село испод огранака Сувобора, у веома тесној долини реке Чемернице. У том селу сам се родио. У њему ми је 1941. године остала породица, жена, дете, мајка, отац, две сестре и брат.

Цео батаљон је већ у мом селу. Постављена су обезбеђења и распоређене остале јединице наше бригаде. Кренуо сам кући. Позивам свог заменика, Добривоја Јевтовића Пекара, да пође са мном. Не могу да будем сам при сусрету са својима. Улазим у двориште у коме светли фењер. На капији дочекује ме мајка са јауком: »Сине, како ћу те известити и са киме ћу те дочекати?« Пала ми је у загрљај. Спустио сам је на столицу. После извесног оклевања и уздаха почела је полако да ми прича. Глас јој је био дрхтав и несигуран, а сузе су јој текле низ остарело и измучено лице.

»Десанку (сестра) су четници маја месеца 1942. године извели из куће негде око пола ноћи и одмах ту на ливади пуцали на њу. Нашла сам је мртву са готово разнетом главом. Сутрадан сам је сахранила. На месту где су јој издајници угасили млади живот поса-

(Наставак на стр. 247)

(Наставак са стр. 247)

дила сам јабуку и сада ту јабуку зове-мо Десина јабука. Мала Биљана (кћер) је умрла од упале плућа. Када се разболела, нисмо смели, нити смо могли да је водимо лекару. Миленија (жена) је, негде јула месеца 1943. године, када нам је службено саопштено од четника да си ти погинуо, отишла код својих родитеља. Ми, сине, нисмо могли да их сачувамо».

Ту јој се глас прекинуо до болног јечања. Лево од мајке седео је отац, уморан и тужан. Прогоровио је спуштеног гласа:

»Што смо децу погубили криви су наши суседи, некадашњи напш пријатељи, а сада непријатељи. На теби је, сине, и на ово младих који осташе живи да их осветите».

Ноћ је већ на измаку и службене обавезе око даљег дејства батаљона присиљавају ме да се од болних мисли некако ипак отргнем. Договарам се са оцем и мајком о њиховом животу после мога одласка. Доносимо одлуку да сестра Ранка и брат Иван пођу са мном. Тако отац и мајка остају код куће без иједног свог детета.

Драгован Биорац

На Студеници

Спремамо се за покрет. Правац је — Жупа. Три дана напорног марша и опет угледамо Ибар. Покрај њега вијуга пруга коју окупатор добро чува.

Правац напада моје чете је железнички мост. Крај њега, на десној обали Ибра, стоји велики бункер из кога стално сипа митраљеска ватра. Већ смо и бомбе бацили на бункер али никако да ућуткамо непријатељске митраљесце. На око педесет метара од бункера постависмо противколац. После три гранате непријатељ је ућутао. Неколико мртвих и рањених нађосмо у бункеру. Три војника, смртно преплашена, одмах се предадоше.

Наш положај је сада на левој обали Ибра. Колона се креће долином Студенице. Испред нас, у дивној густој шуми, указа се средњовековни манастир Студеница. Одлучујемо да га посетимо. Ми које су непријатељи оптуживали да смо убице, рушиоци свега што је историја дала, уписујемо се у књигу посетилаца манастира — не као верници или покајници, него као поштоваоци свега доброг и вредног из ранијих времена, свесни да смо ствараоци нечег новог.

Милан Шуковић



После три године са родбином: Веселин Перовић Трушо у родном селу Брезни код Горњег Милановца, септембра 1944.



Пролетерке у Горњем Милановцу, септембра 1944. Слева: Здоавка Урошевић, др Зора Собољев, Анђелка Ђурђић

Добривоје Вујић (десно) при Штабу 2. пролетерске дивизије у Чачку, у јесен 1944.



Мој најтежн задатак

На раскрсници у родном селу Вишевац, крај Раче, чекале су нас жене. Моји родитељи, браћа и сестре радоваће се што сам се вратио. А моја радост помешана је с тугом. Пришао сам мајци Владимира Стојковића Цоке и Драгољуба Петровића Пује. Пујина мајка ме је загрлила и упитала: »Где је мој Драгољуб?« Одговорио сам да су им синови погинули. Свој глас нисам чуо. Пујина мајка није могла у то да поверује. У очајању се, касније, бацила у бунар...

Поново сам заплакао за друговима када су и моју чету радосни Београђани обасипали цвећем.

Предраг Стојковић

Поново на кућном прагу

Притегох мајку на груди и почех да је љубим избезумљено.

— Вера, дете моје! Да ли је, Боже, ово могуће?! — изговорила је сиротица и пала у несвест.

Кад се освестила, двориште се напунило женама. Некој сам дала фотографију, неку сам обрадовала. За неке нисам имала речи. Њих сам грлила и заједно с њима плакала.

С великим задовољством гледам израслу сестру, с петокраком на катти.

— Само немој да ми је водиш! Немој да останем и без ње! — моли ме мајка.

Повела сам сестру из Крагујевца у јединицу. Мајка се ипак много противила што јој нисам испунила жељу, али није скривала бол и сузе. Вера Кремић

У борбама за ослобођење Београда

Када је пглаб 1. корпуса прихватио захтев да се 21. дивизија уведе у борбу, 2. пролетерска Бригада је 15. октобра из Врчина кренула у две колоне према Београду.

Прва колона је одмах уведена у борбу. Први батаљон наступао је са Звездаре ка центру Београда. Први, већи сукоб, у садејству са јединицама 5. крајишке дивизије и Црвене армије, имао је око Ташмајдана, нарочито око цркве Светог Марка, где је избачено из сгроја око 200 непријатељских војника. Други батаљон се, преко Црвеног Крста и Каленића пијаци, пробијао према парку између Главне погге и зграде бившег двора, где је после борбе заробио већи број недићеваца. Са придодатим бригадним противтенковским топом батаљон је одбио напад немачких тенкова, који су се повукли према згради данашњег Дома армије, и наступио продор према Тргу Републике. Шеснаестог октобра батаљон је употребљен за чишћење заосталих немачких група опкољених у рејонима цркве Светог Марка и у Рузвелтовој улици, када је заробио 12 Немаца. Пети батаљон је наступао од Славије и Његошевом улицом ка Црвеном тргу и Теразијама. У тим борбама заробљено је око 50 Немаца, док је батаљон имао осетне губитке. После продирања ка Теразијама, батаљон је пребачен према Авали.

Трећи и 4. батаљон ангажовани су, са другим јединицама, у разбијању непријатеља око Болеча, који је као претходница чекао долазак главних снага из правца Пожаревца и Смедерева. У садејству са јединицама Црвене армије и уз подршку тенкова, немачка упоришта су освојена, а велики број непријатеља ликвидирани. У току те борбе једна руска јединица је форсирала Дунав из Баната и спојила се са јединицама код Болеча.

После ове борбе, 3. батаљон је упућен у рејоне школе »Војислав Илић« и Папшиног брда, где је прискочио у помоћ артиљеријској јединици Црвене армије, у чије су се редове уклиниле знатне немачке снаге тражећи да кроз већ ослобођени део Београда продру према Сави. Батаљон је посео ровове који су Немци ископали за одбрану Београда, и тада подељеним руским

*Тенкови
Црвене армије
у Србији,
почетак октобра
1944.
године*



мапшнкама, врло ефикасним за блиску борбу, и у жестоким сударима одбио неколико немачких јуриша. Када је батаљон, уз подршку руских тенкова, кренуо у противнапад, Немци нису издржали, па су положили оружје. Око две хиљаде заробљеника је прикупљено у школи »Војислав Илић«, док је батаљон имао само неколико рањених бораца. Толико заробљених Немаца — био је рекорд не само 3. батаљона него целе Бригаде у току читавог рата. Задобијен је и велики плен, од чега је батаљон добио 26 »шараца« и 19 мапшнки.

Седамнаестог октобра групација од Гроцке, под командом генерала Штетнера, озбиљно је запретила Београду.

АНГАЖОВАНЕ ВОЈНЕ СНАГЕ

Немци: Корпусна група генерала Шнекенбургера — преко 30.000 војника; корпусна група »Штетнер« (под борбом се пробијала из источне Србије) — око 30.000 људи.

Укупно 60.000 војника.

Црвена армија: 4. гардијски механизовани корпус, пет стрељачких дивизија — делови 109. дивизије 2. украјинског фронта и 5. гардијска моторизована стрељачка бригада.

Укупно преко 40.000 војшоса.

Подршку из ваздуха пружао је 9. мешовити авио-корпус 17. ваздухопловне армије, а са десне обале Дунава — Дунавска флотила.

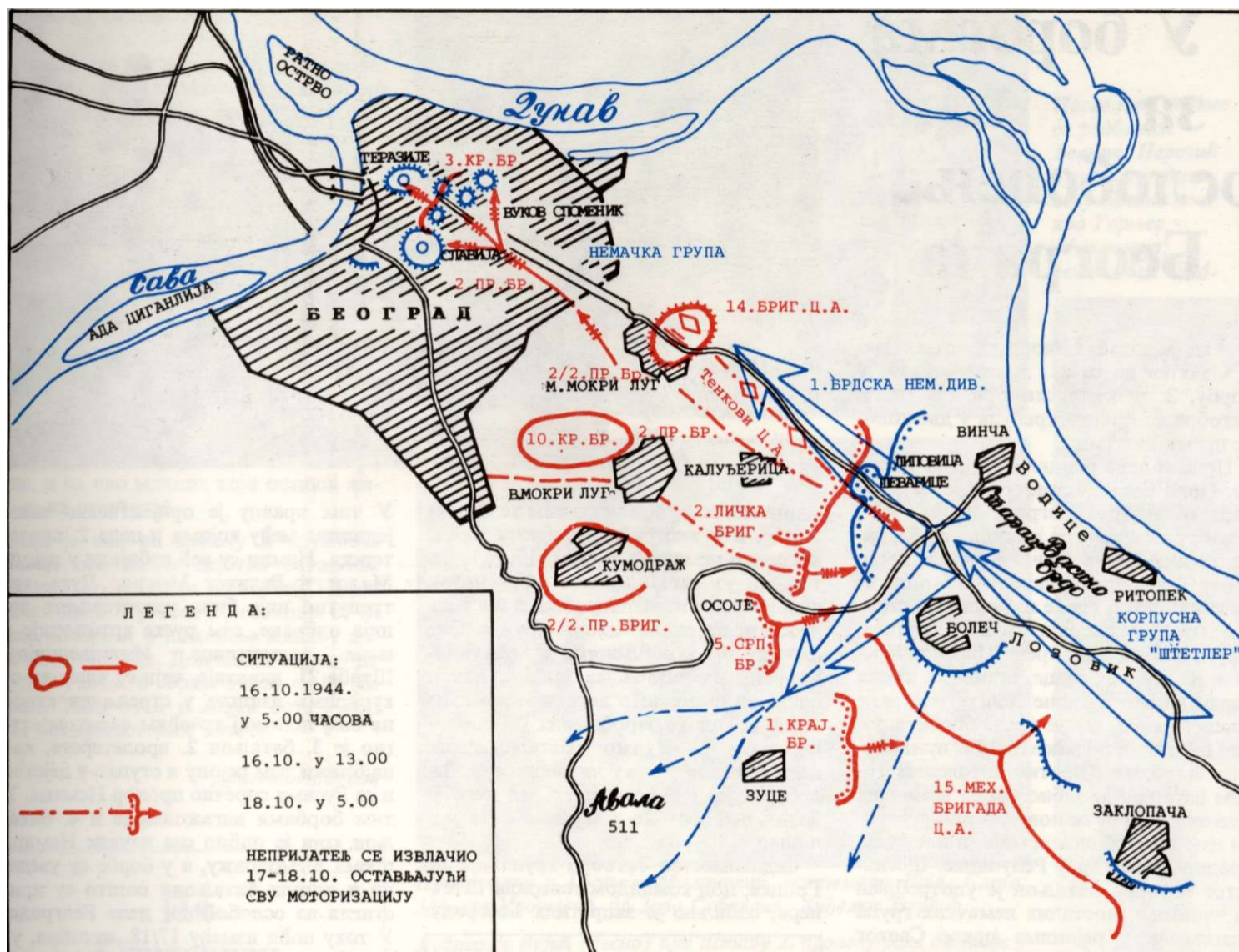
НОВЈ: 1. армијска група — 1. пролетерски корпус (1, 5, 6. и 21. дивизија); 12. корпус (11, 16, 28. и 36. дивизија), а убрзо и 23. дивизија 14. српског корпуса. Укупно 1. армијска група око 58.000 људи.

(Према - М. Цолић: »Преглед операција на југословенском ратишту 1941-1945«)

У том правцу је оријентисано више јединица међу којима и цела 2. пролетерска. Немци су већ избијали у рејоне Малог и Великог Мокрог Луга, где тренутно није била успостављена линија одбране, сем руске артиљерије и њене заштитнице. Интервенцијом Штаба 21. дивизије, чији су чланови са куририма изишли у стрељачки строј, на овај положај трчећим кораком стигао је 3. батаљон 2. пролетерске, као најближи том рејону и ступио у дејство и са Русима спречио продор Немаца. У тим борбама ангажован је и 4. батаљон који је одбио све нападе Немаца према Кумодражу, а у борбе су уведени и остали батаљони погго су пристигли из ослобођеног дела Београда. У току ноћи између 17/18. октобра, уз учешће целе 21. дивизије и више других јединица, и Руса, после врло јаких борби, немачке снаге су заустављене, онемогућен им је продор у Београд, па су биле принуђене да скрену према Авали. На смедеревском друму, у рејону Гроцка — Београд Немци су напустили готово сву своју моторизацију и тешку технику, као и знатне количине опреме.

Уз учешће више јединица, 2. пролетерска је 18. октобра ангажована у опкољавању и уништавању Штетнерове групације у рејонима Зуца, Белог Потока, Авале и Пиносаве. У тим борбама 2. батаљон је, у увалама Белог Потока, избацио из строја око 200 а заробио око 150 Немаца. Пети батаљон, у рејону железничке станице Бели Поток, заробио је такође око 200 Немаца, које је предао Русима. Четврти батаљон, ангажован на терену Пиносаве, онемогућио је пробој Немаца према Рушњу. При уништењу групације погинуо је и њен командант генерал Штетнер, а само мањи делови пробили су се према Обреновцу и Шапцу. 2. пролетерска је била размепгнена по разним квартовима ослобођеног Београда.

Никола Десница



Друга пролетерска бригада у ослобођењу Београда

БЕОГРАДСКА ОПЕРАЦИЈА

До београдске операције је дошло на основу договора маршала Тита и совјетске Врховне команде за време његове посете Москви и договора са Штабом 3. украјинског фронта. По повратку из Москве маршал Тито се у румунском граду Крајови два пута састајао са начелником штаба 3. украјинског фронта генерал-пуковником Бирјузовим и разговарао о заједничким дејствима јединица НОВЈ и Црвене армије за ослобођење северисточних делова Србије и Београда. Тиме су почеле непосредне припреме за београдску операцију.

Спољњи одбрамбени појас, с ослоном на Саву и Дунав, обухватао је Београд у виду полукруга дужине 30 км, а протезао се од Остружнице, преко Жаркова, испред Авале до Дунава код села Винче. Кључни објект овог појаса представљао је рејон Авале.

Непосредни одбрамбени појас протезао се периферијом града у дужини око 20 км и био добро утврђен.

У унутрашњости града дуж, главних саобраћајница, на трговима и раскрсницама, Немци су велики број армирано-бетонских бункера претворили у мале тврђаве.

Операција се одвијала у три етапе.

• *Прва етапа (11—14. октобра)* — обухвата нападња дејства јединица НОВЈ и Црвене армије на разбијању спољње одбране Београда пре доласка Корпусне групе »Штетнер« од Пожаревца. Ове јединице су 14. октобра: избиле из правца Обреновца пред Чукарицу и Жарково; из правца Рипањ-Ресник заузеле Авалу, последње упориште спољње одбране Београда и преко Бањичког викарша пришле граду.

• *Друга етапа (14—18. октобра)* — обухвата разбијање покушаја корпусне групе »Шнекенбургер« да у граду прихвати Штетнерову корпусну групу и омогући јој да преласком преко Саве непосредно организује фронт у Срему. Учињено је то, најпре, 14. и 15. октобра, када је ослобођен већи део града и источни део одсечен од западног дела. Затим, 15. и 16. октобра спречавањем челног дела Штетнерове групе да из правца Малог Мокрог Луга и Болеча упадне у Београд.

• *Трећа етапа (18—22. октобра)* — обухвата разбијање Корпусне групе »Штетнер«, чијих је само 12.000 војника успело да пробије

јужно од Авале преко Коцел-ева и Сремске Раче до Шапца. Борбе у Београду окончане су 20. октобра заузимањем Калемегданске тврђаве, Главне железничке станице, Савског моста и Аде Циганлије. Београдска операција је завршена 22. октобра чишћењем Земуна и Бежаније и ослобођењем Старе Пазове.

• *Ослобођењем Београда* створена је велика слободна територија са први пут стабилном позадином за даље вођење рата; спречено је извлачење немачке Групе армија »Е« из јужних области Балканског полуострва преко Београда на север за Мађарску; успостављен је јединствен фронт југословенских и совјетских снага; створени су услови за даље офанзивне операције ради потпуног ослобођења Југославије и наступања Црвене армије на будимпештанском и бечком фронту.

(Према — М. Цолић: »Преглед операција на југословенском ратишту 1941—1945«)

Јунаштво пролетера

Битка за Београд ближила се крају.

Наше јединице су одлучно савлађивале непријатељска упоришта око Теразија и зграда око министарстава у Милоша Великог улици. Сви смо очекивали скори тренутак да на улицама слободарског Београда славимо његово коначно ослобођење. Али, тада је запретила нова велика опасност: према граду је надирала »Смедеревска групација« немачких снага приближне јачине око 20 хиљада људи.

Седамнаестог октобра у поподневним часовима, настала је најтежа криза. Ређали су се силовити јуриши Немаца на Мали и Велики Мокри Луг и у правцу према Кумодражу. Немци су свим силама настојали да продру у град пре мрака, како би се докопали утврђених објеката, одакле их без огромних жртава и без тешког разарања града не бисмо могли истерати.

У тим тренуцима око осматрачнице Штаба 21. српске дивизије, на сгражи крај Кумодража, одигривала су се значајна збивања. Ту, у непосредној близини налазила се једна батерија »зисових« топова Црвене Армије. У околностима динамичких померања борбе, на овом месгу, на простору између Кумодража и Великог Мокрог Луга, настала је на линији наше одбране велика празнина. Совјетски артиљерци су храбро издржали неколико јуршпа, тучући групе немачких војника чак и непосредним гађањем из топова. У жестокој борби готово половина их је изгинула па су почели попуштати. Видећи такву ситуацију на борбени положај су залегли делови Штаба дивизије, помоћно особље и курири. Тако је за тренутак наша одбрана успостављена. Немци, унеколико изненађени, застају. Ко издржи кризу и коме се у тренутку кризе притекне у помоћ — па макар она и не била бројна и моћна — тај победи.

И управо када се на источним прилазима Кумодража и Великог Мокрог Луга одигривала тешка ситуација — готово трчећи, у колони по један — нашим положајима је пристизао 3. батаљон 2. пролетерске бригаде. Гранате су масовно експлодирале лево и десно од вијугаве колоне, падали су погођени борци, али колона није застајала. Није случајно што је батаљон пристигао, јер је из сасгава Бригаде (која се налазила у близини бившег двора и Крунске улице) упућен по наређењу команданта 21. дивизије Милоја Милојевића у одлучујућем тренутку. Да су закаснили само неколико тренутака било би пре-



Уочи продора наших снага, у Бетраду су већ постојале три Групе отпора са око 2.000 организованих родољуба. Први слева — руководиоца једне од група Ратко Ивановић, у акцији. Десно: уличне борбе у Граду.



касно, јер су Немци управо у том моменту, кренули у одлучни јуриш. Тај јуриш, као и неколико ранијих, одбијен је снагом оружја и јунаштвом пролетера. Управо ту почиње прекретница која се решава у нашу корист.

Младен Марин

Немачке беле заставе

... У ноћи 18/19 октобра, пребацаш смо се у рејон Белог Потока. Запосели смо положаје десно од Руса. До сванућа смо се укопали, снабдели муницијом и спремни очекивали наилазак Немаца. На супротној страни косе, коју смо са Русима заједнички посели, размештен је један руски тенковски батаљон са тенковима Т-34, који су нам уливали посебно поверење.

Рано изјутра 19. октобра Немци су од конопљишта и Ливадице кренули у напад на Бели Поток. Са блиског одстојања 2. батаљон је отворио страховиту ватру. На обронцима Авале изгледало је као да земља гори: ватра митраљеза, аутомата, блесак експлозије бомби, мина и граната и разнобојне ракете са обе стране... Први немачки редови су се ускомешали. Наша ватра

са блиског одстојања била је веома ефикасна. Немци су почели да се повлаче, њихов први јуриш је одбијен. Попгго су се средили, поновили су јуриш. Опет су нашпли на организовану јаку ватру пролетера, а затим на противнапад и снажну ватру са свих страна. Истовремено, са падина Авале, у противнапад су прешле и јединице 5. крајишке, 11. босанске и 23. српске дивизије.

Нашавши се у безнадежној ситуацији, Немци су, око 12 часова, почели да истичу беле заставе и да се прикупљају на њивама и ливадама Белог Потока и Зуца.

Прикупљање заробљеника обавили смо врло брзо. У борби око Белог Потока 2. батаљон је убио преко 80, заробио преко 150 немачких војника и официра и подоста лаког наоружања.

Саслушавајући неке од заробљених немачких официра, сазнали смо да су они припадали 1. немачкој брдској дивизији. То је била иста она дивизија која нам је пре десет месеци — 4. децембра 1943. године, у борбама око Пријепоља, нанела велике губитке.

Имали су више стотина мртвих и рањених, а неколико хиљада их је заробљено. Преживели пролетери са Соколице, Лима и Пријепоља, са осталим нашим јединицама, потпуно су осветлили своје тамо пале другове.

*ДраГован Биорац
Добривоје Јевтовић*



Борци 3. башалона на београдским Теразијама с иесмом у ираињи хармоникаша, 20. октобра 1944.

Велика помоћ Београђана

У вече петнаестог, фронт у граду се уравнио. Читаво то врјеме, јединицама Прве армијске групе и Црвеној армији на све могуће начине издашно помажу Београђани. У активном садејству с јединицама нарочито су се истицале борбене групе које су раније формирали београдска партијска организација и СКОЈ. Уочи продора наших снага у главни град, у Београду су постојале три групе отпора — у свему око 2.000 организованих чланова. Те групе су били центри око којих су се окупљали остали родољуби. Судјеловали су у борбама за Жарково, Баново Брдо, на Чукарици, код »Мостара«, у јуришу на Аутокоманду, на Славији... По граду, групе су организовале осматрање, чување и освајање на препад важнијих објеката које је непријатељ био минирао. Значај њихових дејстава далеко је премапшвао њихово бројно сгање у сваком погледу; заправо, била је то једна наша нова дивизија, која је дејствовала од Карабурме на Дунаву до Чукарице и Саве. Чак и више од тога, јер су неки њени одреди дејствовали и унутар распореда непријатељских трупа, уносећи сгални немир међу њих, а обавештавајући наше снаге о снази и саставу непријатеља.

Што се ослобођење града више приближавало то су ти храбри момци, девојке и други родољуби све више попуњавали наше бршаде и надомјештали осјетне губитке које смо против тако јаког непријатеља, у тако великом и угврђеном граду, морали имати.

(Према —Пеко Данчевић: »За Београд«)



Београђани поздрављају своје ослободиоце — борце Црвене армије и Народноослободилачке војске, 20. октобра 1944.

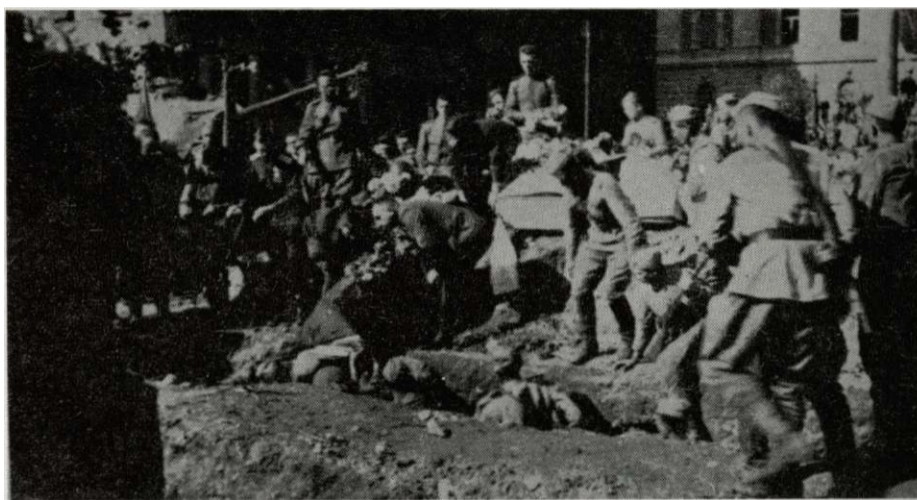
Раздрагани ослободиоци Београда, октобра 1944.



Сахрана погинулих тенкиста

У посмртној колони крећу се, скоро бешумно, 22 руска тенка са ковчезима поинулих тенкиста Црвене армије. Испред тенкова војни оркестар свира посмртни мариш а за њом је батаљон Црвене армије и 3. батаљон 2. пролетерске бригаде са заставом.

Масовно окупљени Београђани одају последњу почаст изгинулим ослободиоцима. У име Црвене армије се опрашта њихов командант Корпуса Генерал Жданов, а у име Народноослободилачке војске Генерал Пеко Дапчевић. Двадесет и два ковчега храбрих тенкиста положени су у заједничку Гробницу на садашњем Тргу републике, 22. октобра 1944.



Немачки заробљеници пред школом «Војислав Илић» у Београду, крајем октобра 1944.

Губици у београдској операцији

Немачке јединице: око 15.000 мртвих и 9.000 заробљених.

Прва армијска група НОВЈ: око 3.000 погинулих и 4.000 рањених. Од тога **2. пролетерска бригада:** 6 погинулих, 33 рањена, 8 контузованих.

Јединице Црвене армије: 57 армија и 4. гардијски механизовани корпус: 960 погинулих и непознат број рањених.

(Према — М. Цолић: «Преглед операција на југословенском ратишту 1941 — 1945», С. Урошевић: «Ратовање и ратници»)



Пратећи вод 2. батаљона на тераси Ратничко! дома (сада Дом армије), у Београду, 21. октобра 1944. Слева, Зош Дола, Божо Славковић. У другом реду, слева: Будимир Јерemiћ (1), Раденко Дробинковић (2). Десно: борци 2. чете 3. батаљона на Пашином брду, 24 октобра 1944. Слева: Милица Вишекруна (1), Зорица Крахуљац (3).



Похвала Врховног команданта маршала Тита

(...)

За ванредно јунаштво и упорност у борби за ослобођење Београда изражавам своју захвалност и признање борцима, командирима, командантима и политичким комесарима 1. дивизије, 5. дивизије, 6. дивизије, 21. дивизије, 28. дивизије, 16. дивизије и 11. дивизије.

Предложите за одликовања јединице и појединце који су се највише истакли у борби.

Слава палим херојима који су дали свој живот за слободу свога града!
Смрт фашизму — слобода народу!

(Према — Пеко Данчевић: »За Београд«)

Војничка мајка

Група је претрчавала улицу, једну за другом, осмотривши претходно околину. Водио је Сава Анђелковић који је познавао крај. Водио је опрезно, без лутања. Коначно, група је стигла у Улицу војводе Бране.

Пред бројем 59, Жине Анђелковић, пришао је свом брату. Непго су се договарали. На Савин знак група је пршпла високој дрвеној огради која је, скоро до крова, сакривала приземну кућу. Једва чујно, Сава је задобовао некакав знак по вратима.

Тшпина.

Сава, ипак, није поновио знак. Чекали су.

После неколико тренутака врата су се отворила и једнако бешумно затворила за групом.

Те ноћи, групу партизана илегалца чувала је најбуднија стража свих војничка света — мајка. Мајка Саве и Жинета Анђелковића, Дара Анђелковић.

Стража без одмене, стража без правила службе. Стража без декорација, рђава корака и неугледна стража, стража којој ни после двадесет година, ни после двеста година нисмо подигли споменик захвалности. Сигурни да ће сгражарити она и сутра.

Стога ваљда.

(Према — Васко Ивановић: »Обични људи на специјалном задатку«)



Трећи батаљон 2. пролетерске бригаде са заставом на смотри и дефилеу јединица које су ослободиле Београд. Бањица, 27. октобра 1944. Слева: Никола Десница и Перица Ивановић.



Врховни командант маршал Тито са ирашињом пред иосиројеним борцима на Бањици, 27. октобра 1944.

Смотра

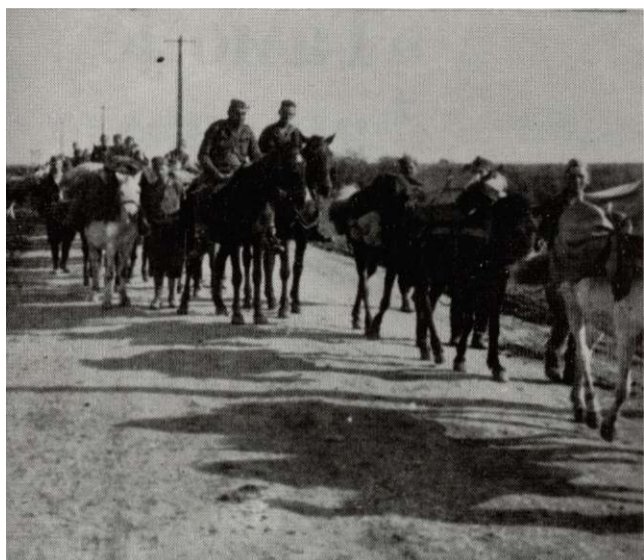
ут обијамо наређење Штаба бригаде Ј 1 да се припремимо за смотру свих јединица које су учествовале у ослобођењу Београда. Борци се чисте, шишају, брију. Новим борцима дајемо одећу, обућу и другу опрему. На смедеревском друму плен је био огроман, па има свега. Организујемо пшвеће титовки.

Освануо је 27. октобар. Леп дан благе јесени. На Бањици заузесмо место одређено за нашу бригаду. На јесењем сунцу блистају се партизанске и пролетерске заставе, међу њима и наше пролетерске бригаде.

Војничка труба најави долазак Врховног команданта друга Тита. Сви се узбудисмо. Пошто је извршио смотру, са говорнице се обраћа постројеним бригадама: »Београд је ослобођен, али наша земља још није слободна. Треба гонити непријатеља док и последњи кутак наше домовине не буде ослобођен«.

После смотре пролазимо улицама Београда. Младићи и девојке притрчвају, бацају цвеће и грле борце. Јединице наступају у маршевском поретку. Прошли смо кроз Београд, а онда, преко моста на Сави, у Срем, у одлучујуће борбе за коначну победу.

Мићо Крајиновић



Бригадна колона у маршу од Београда до Руме, 29-31. октобра 1944.

Горе: бригадна Интендантура и комора.

На другој слици (горе, десно): Сремци су редовно и обилато допремали храну својим браниоцима и ослободиоцима.

Десно: пролетери су 60 километра преишли усиљеним маршем.



Сремски фронт

Ослободивши Београд, снаге НОВЈ и Црвене армије нису дале непријатељу да предахне, већ су почеле борбе за ослобођење Срема. Остаци немачког београдског гарнизона и Корпусне групе »Штетнер«, прихваћени од немачке дивизије »Бехтер«, покушали су да се одупру. Попгго нису нашле другог излаза, одступиле су на нову одбрамбену линију коју је уређивала за одбрану, још пре ослобођења Београда, немачка 2. тенковска армија између Саве, Дунава (Сремска Митровица) око стотину километара северозападно од Београда. На овој линији команду над немачким снагама преузео је Штаб 68. армијског корпуса који је ваздушним путем пребачен из Грчке.

У операцијама у Срему у почетку су учествовали 1. пролетерски корпус у чијем је саставу била и 21. дивизија, којој је припадала и 2. пролетерска бригада, 12. ударни корпус и 19. сгрелачка дивизија Црвене армије, Подржаване артиљеријом и авијацијом, ове јединице су потискивале немачке трупе кроз Срем на запад и до 1. новембра 1944. ослободиле источни део Срема.

Сремски фронт обухвата борбена дејства од 23. октобра 1944. до 13. априла

1945. године на простору Срема и деловима источне Славоније између Дунава и Саве, и у Семберији. Овај фронт су Немци одржавали да би, после ослобођења Београда и великог дела Србије, обезбедили повлачење Групе армија »Е« из Грчке и Албаније много дужим саобраћајним правцима преко Македоније, Косова, Црне Горе, западне Србије кроз Босну, северно од Сарајева. Укупна дубина седам линија немачке одбране износила је око 100 км. Зато се Група армија »Е« није могла употребити против Црвене армије, него се ашажовала до краја рата у борбама са НОВЈ.

По ослобођењу Београда је НОВЈ-ЈА наставила офанзивна дејства кроз Срем из два разлога. Најпре, да продужи офанзивна дејства према Винковцима, Загребу и Вараждину и обезбеди повољније услове за рад највиших органа власти и политичких организација. Друго, да сгвори основац за успостављање непрекидног фронта од Драве до Јадранског мора, непосредно повезаног и усклађеног са дејствима снага Црвене армије у Мађарској.

У том циљу је за месец и по дана борби 1. пролетерски корпус НОВЈ у

садејству са 68. корпусом 3. украјинског фронта Црвене армије ослободио Срем. Али није успео да пробије главну немачку одбрамбену линију са предњим крајем на линији Сотин — Оролик и Оток ни после увођења у борбу (22. децембра 1944) 3. и 8. дивизије бугарске 1. армије, које су смениле 68. корпус. До краја децембра 1944. из Срема су повучене совјетске и бугарске јединице у Мађарску.

После тога су Немци на фронту у Срему предузели слабији удар 3. јануара 1945. на левом крилу 1. армије на правцу Оток—Немци и снажнији, 17. јануара, са главним снагама на правцу Сотин—Товарник—Шид. У тешким борбама и уз подршку авијације, дивизије 1. армије зауставиле су Немце и присиле их да се бране на линији Товарник—Илинци—Апшевци—Липовац. Ту се фронт стабилизовао до 12. априла 1945.

(Према — С. Урошевић: »Ратовске и ратници«, М. Цолић: »Преглед операција на југословенском ратишту 1941—1945«)

На новом фронталном ратишту

На сремском фронту Бригада је војевала, у првом периоду, од 31. октобра до 18. новембра 1944.

29—31.10 — Маршује од Београда до Руме.

2—9.11 — Напада немачке положаје у рејону Мартинци — Кузмин — Шид.

10.11—2.12 — Као дивизијска резерва борави у селу Чалми.

3—16.12 — Пет пута је безуспешно покушавала да пробије добро утврђене немачке рововске положаје: 3. децембра у селима Кузмин и Мартинци; 7. децембра на потезу села Нијемци—Комлетинци—Оток; 8. и 9. децембра руши пругу, али не успева да онеспособи стратешки железнички чвор у селу Отоку на железничкој прузи Винковци — Брчко; 12. децембра одбила силовит немачки напад из села Отока; 14. децембра, у оквиру 21. дивизије и уз помоћ артиљерије и авијације Црвене армије, учествује у рушењу пруге на шест места и уништавању два блиндирана воза, али не успева да ликвидира значајни немачки саобраћајни чвор.

18.11 — Из оела Нијемци пешке маршује до Руме ради повратка у матичну 2. пролетерску дивизију.

21.12 — Железницом се пребацује од Руме до Земуна.

22—25.12 — Борави у Београду.

27.12 — Стиже железницом на кратак предах у Крагујевац.

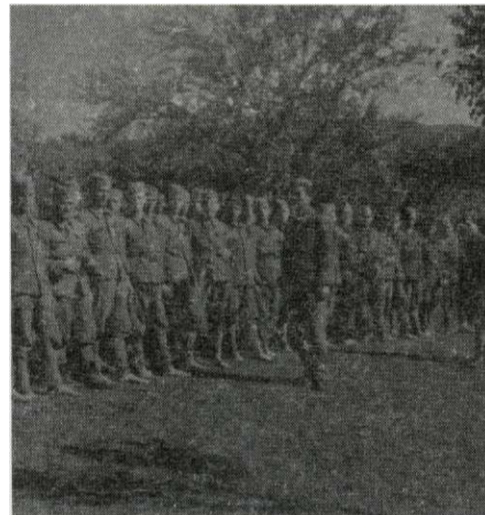
Уз осетне жртве, и са неадекватним наоружањем против оперативнијих елитних немачких јединица, Бригада се углавном прилагодила фронталним рововским дејствима: укопавању, савлађивању минских поља и хватању »живих језика«.

(Према — С. Урошевић: »Ратовање и ратници«)



Други батаљон у Срему, почетком децембра 1944. У првом реду (здесна): Станко Глишовић. У другом реду (здесна): командир 3. чете Станоје Јовашевић (1), Косана Милошевић (2), Десимир Димитријевић (3).

Извијачка чета. Већина бораца потиче из Бруснице, Шарана и Дренове.



Ришници у болници у Сремској Митровици, децембра 1944. Здесна: Акија Челебић (1), Буро Недељковић (2), Биљана Чакаревић (5).



Дочекују нас са цвећем, поздрављају и испраћају. Непријатељска артиљерија; нас изненада обасу ватром. Колона се брзо престројила, развукла и привремено променила правац да би избегла губитке. Једна од првих граната тешко је ранила комесара Бригаде Срећка Милошевића. Нога му је готово пребијена.

Још исте вечери батаљони су, не заустављајући се, кренули на нови положај да смене Војвођане који се овде боре неколико дана. Пролазећи кроз село Лаћарак борци су запиткивали мештане: »Је ли далеко фронт?...«

»Одмах ту, на Генералном каналу. Тамо је фашизам« — одговарали су углас.

А фапшзмом су звали све непријатеље заједно — Немце, усташе и све друге.

(»Друга пролетерска бригада« — Зборник сећања, књ. 3).

»Тамо је фашизам«

Првог новембра 2. пролетерска се приближавала Сремској Митровици. Колона иде само путем, јер су покрај њега, у трави, на многим местима постављене мине. Стижемо на већ формирану Сремску фронт. На новом терену у пространој равници и начин борбе ће бити другачији. Већ успут скупљамо пионирски алат. Требаће копати ровове и заклоне. Али, многи носе ашовчиће десетак километара, па их »забораве« на засганку или их баце. У првим борбама, осетили смо то као погрешно.

Пред само вече пролазимо кроз Митровицу. Чини нам се да смо још у Митровици, а већ улазимо у пространо сремско село Лаћарак. Иза њега је фронт. Али, село је скоро пуно народа.



Борци 2. батаљона на положају у сремском пољу, новембра 1944. Огрнут шаторским крилом Љубисав Жижовић.

У селу Кузмину, на сремском фронту, децембра 1944. Стоје, (слева): Радомир Чечарић (1), Лазар Шевкушић (3), Мика П. * (болничарка).



Крај одра погинулог пролетера у Срему, новембра 1944. Клеци, (слева): Јелица Зечевих. Стоје (слева): Јелица Перовић (2), Бојана Љумовић



Манђелос и Генерални канал

Петог новембра поподне добши смо наређење да батаљон дође у Сремску Митровицу на смотру Бригаде — у част прославе Октобарске рево-

луције. Седмог новембра свим старим борцима додељена је »Партизанска споменица 1941«.

Већ око десет часова наређено је да 2. батаљон не учествује на прослави, већ да одмах крене у село Лаћарак. Немци су уочили нашу колону и отворили снажну артиљеријску ватру од које смо имали два погинула и осам рањених.

После тога нам је наређено да се дањем канала северозападно до Ромаовог салаша спречимо евентуани продор Немаца у правцу Митровице.

Блатњави канал било је тешко уредити за одбрану. Немачке снаге које су биле заузеле Менђелос нису даље наступале ка Митровици.

Деветог новембра пре подне дознали смо да је непријатељ напустио своје досадашње положаје. У Штабу батаљона одлучено је да одмах кренемо преко државне пустаре дуж Генералног канала ка Међоши. Кад је непријатељ са ивице села, отворио снажну ватру одлучили смо да га нападне 3. чета са командиром чете Милошем Јовашевићем на челу. Пред саму ноћ она је прешла у напад ка Кузмину. Код првих зграда у селу, непријатељ је отворио снажну а унакрсну ватру. Командант батаљона Драгован Биорац наредио је да се батаљон повуче на пустару. Успут су нам се смрзла четири друга, а више њих је једва успело да дође до пустаре...

(Добривоје Јевтовић Пекар: »Друга пролетерска бригада«, Зборник сећања, књ. 3.)

Живи језик

Према наређењу Штаба 1. пролетерског корпуса све јединице на Сремском фронту добиле су задатак да заробе немачке војнике и у првом реду офицере, како би се дошло до живог језика у циљу прикупљања података о непријатељу и распореду њихових снага. Штаб бршаде је после више неуспешних покушаја, одлучио да у позадину непријатеља пошаљу јачу групу коју су сачињавали офицери: Радомир Чечарић, Ђорђе Димић Црни и Стеван Цвијановић, подофицир Петар Шкугор и борци — Борис Дугец и Драшко Веселиновић. Преобучена у немачке униформе, група је прешла код Митровице у Мачву, затим код ушћа Дрине поново преко Саве на позадину немачких линија у Срему, и стшла у село Грк. Уз помоћ мештана, после неколико дана чекања, кад је немачка позадинска јединица дошла у село у циљу реквизиције стоке, на препад, у једној кафани, »шчепала« је једног официра, неколико немачких војника и једног усташу, па их, опет уз помоћ мештана, довела у Сремску Митровицу и предала Штабу 21. дивизије.

Сви учесници хватања »живог језика« одликовани су орденима за храброст.

(»Друга пролетерска бригада«: Зборник сећања, књ. 3.)



Ослобођена и полуослобођена територија у Југославији, у лето 1944.

Ф Ослобођену територију су сачињавале: *девет већих јединствених целина*: (1) јужно од Љубљане — (2) јужно од Саве — (3) у Славонији, (4) у источној Босни — (5) у Херцеговини и Црној Гори — (6) у источној Србији — (7) у Топлици и Јабланици — (8) у Црној Гори — (9) у Македонији; — *28 мањих јединствених целина*: седам у Словенији, две у Истри, три у Загорју, четири у Даматинској загори, осам средњодалматинских острва, две око Подгоре, Фрушка гора, једна северно од Скопља.

• *Полуослобођену територију* је чинило: 28 центара.

• *Крајем 1944.* јединствена слободна територија са коначно ослобођеном територијом Србије, Македоније, Војводине, Косова, Црне Горе и великог дела Босне и Херцеговине обухватала је 170.000 км² или две трећине Југославије.

Југословенско ратиште крајем 1944.

Стратегијска ситуација у Југославији и положај југословенског ратинга из основа су измењени продором снага НОВЈ у Србију и њиховим заједничким операцијама са јединицама 3. украјинског фронта, које су завршене ослобођењем Београда као и операцијама извођеним за ослобођење Далмације, Македоније, Војводине, Косова, Црне Горе и Херцеговине. Немачка Врховна команда је била принуђена да свој балкански фронт формира неколико стотина километара западније од првобитно утврђене линије Албанија — Скопље — Бердап, оријентишући Групу армија »Е« на повлачење много дужим и географским далеко неповољнијим правцима.

За овај период НОР-а је карактеристично да су јединице НОВЈ, обједињене у крупне оперативно-стратегијске групације, почеле планирати и изводити операције одлучујућих судара по месту, времену и начину како им је најбоље одговарало. Раније начело да губљење једне територије треба, уједно да значи стварање нове и веће, развило се у нови квалитет: ненапуштање ослобођене територије и њено увећање коришћење.

На крају 1944. године НОВ и ПОЈ имала је: 15 корпуса, 61 дивизију (59 пешадијских и кнојевских, и две ваздухопловне са 217 авиона), 248 пешадијских, родовских и кнојевских бригада, 7 пукова (један противавионски, три ловачка и три јуришна ваздухопловна), 52 партизанска одреда — укупно 600.000 бораца.

Непријатељ је ангажовао: три армије, 11 корпуса, односно 42 дивизије, од тога 24 немачке, 3 мађарске, и 45 дивизија квислинга и друге самосталне јединице и снаге колаборациониста — укупно око 700.000 војника, од којих је било пола милиона немачких.

(Према — М. Цолић: »Преглед операција на југословенском ратишту 1941-1945«, Енциклопедија Југославије, том 6, издане 1991)

Штаб Бригаде у Чалми, новембра 1944. Стоје, (слева): Лазар Тешић, Љубиша Веселиновић, Бранислав Јоксовић, др Зора Собољев. Клеће, (слева): Вукоман Прелић, Миодраг Солдовић.



Одисеја

Пред Отоком су двојицу бораца заробили Немци. Идући кроз ноћ и маглу, да обавести 1. чету 4. батаљона да се од села Отока новуче у Комлетинце, патрола набаса на Немце.

Милана Тадића — Жутог Немци на препад ухвате. Радојка Ристановића после обостраног пушкарања, ране, па заробе. Заробљене партизане одведу у Оток, па у Винковце, онда у село Мирковце. Тамо су их подуго саслушавали, а касније одвели у Загреб.

После дужег времена, обојица, иако нису били заједно, пријавили су се за замену заробљеника. Ристановић је замењен 22. јануара 1945. године у Писаревини. Тамо се недељу дана лечио у партизанској болници, јер о његовој рани Немци нису много бринули. Одатле је, са групом Војвођана, преко ослобођеног дела Славоније, па преко Баје у Мађарској, дошао у Суботицу, па у Београд. Онда тек 1. маја, коначно се вратио у Бригаду, кад је била на паради.

Жути је, чак преко Барија, авионом дошао у Београд, а тек 15 маја нашао свој 4. батаљон, тада у Новом Пазару.

(*Ј. Радовановић: »Моји пролетери«.*)



Артиљеријска батерија НОВЈ на сремском фронту, почетком децембра 1944.



На сремском фронту, новембра 1944. Стоје (слева): Мојсије Вуксановић, Мика Делић, Рацо Булатовић. Клечи: др Зора Собољев.

Јуриш Гребића пред Отоком

Усиљеним маршем, за непуних 48 сати, Бршад је прешла пут од Сремске Митровице до Комлетинаца. Седмог децембра у селу Комлетинцима сазнајемо да је делове 5. српске

бршаде непријатељ јачим снагама изненадио и истиснуо из Отока, на прузи Винковци — Брчко, те да наступа ка Комлетинцима. У покрету смо једва успели да избијемо на предњу ивицу села. Судар је био жесток. Немци, изненађени новим отпором, навалили су још већом жестином. Вод претходнице са противколским топом примио је најјачи тенковски удар, али је убрзо упао у унакрсну ватру непријатеља који га је опкољавао. И кад је под притиском непријатељских јуриша, настало појединачко колебање, одјекнуло је кроз строј:

»Гребићи, зар да противколац који сте пренели преко Зелешоре сад падне у руке Немцима — јуриш!«

Најпре Гребићи, а затим и остали батаљони незадрживо су нагнали непријатеља у бекство. Није преживела посада опкољеног вода, али је топ спасен. Немци су не само задржани, већ гоњени до Отока, где су се зауставили, захваљујући унапред спремљеној одбрани и тенковима.

Пуних десет дана непријатељ је настојавао да нас збаци са тог осетљивог положаја, да би проширио обезбеђење саобраћаја са Брчком. Сталним нападима приковали смо их за Оток. Пругу Винковци — Оток — Брчко рупшили смо неколико пута, саобраћај обустављали, а возове на прузи уништавали су авијација и артиљерија.

(*Љубиша Веселиновић: »Друга пролетерска бригада«. Зборник сећан>, књига 3).*)



Борбени пут Бригаде у 1945.

Крагујевац (2. 01. 1945) — Београд (3—16. 01) — Илок (17—22. 01) — Новак — Бапска (23. 01—1. 02) — Илок (2—10. 02) — Б. Ковиљача (13. 02—3. 03) — Бадовинци (11—28. 03) — Лешница (преко Дрине, 1—2. 04) — Брчко (4—7. 04) — Шамац (11. 04) —

Орашје (лева обала Саве, 12—13. 04) — Бабина греда (десна обала Саве, 15. 04) — Брчко — Мајевца (16—21. 04) — Београд (26. 04—2. 05) — Копаоник (15. 05. 1945)

У Београду

Седмнаестог децембра сгигло је наређење Врховног шаба, по коме 2. пролетерска бригада излази из састава 21. српске дивизије и поново се враћа у своју матичну 2. пролетерску дивизију. После смене на положају, Бригада је кренула према Београду, где је сгигла 23. децембра 1944. године. Одатле је продужила за Крагујевац. Међутим, неколико дана касније цела 2. пролетерска дивизија добила је наређење да крене ка Београду. Тако се Бригада 3. јануара 1945. године, поново вратила назад — на одмор.

Седмог јануара врховни командант Тито је обишао Бригаду. Посебно је посетио сва-

ки батаљон, а они су били размештени на разним странама града, претежно по школама. («Друга пролетерска бригада» - Зборник сећања, књига 3)

»Зимска олуја«'

Бригада се још налазила на одмору у Београду кад су немачке снаге, на Сремском фронту 17. јануара 1945. године, почеле своју изненадну офанзиву. Користећи велике снаге, мраз и ноћ Немци су са три дивизије,

ојачане тенковима и јуришним топовима изненадши наше јединице на десном крилу Сремског фронта и првог дана заузеле: Товарник, Мохово, Ловас, Шидске Бановце и Јалачу, а сутрадан: Шид, Шаренград, Новак-Бапску и Илинце. Јединице које су се браниле, нарочито 1. пролетерска, 6. личка и 11. босанска дивизија претрпеле су веома велике губитке. У таквој ситуацији Врховни штаб из Београда хитно упућује своју резерву — 2. пролетерску дивизију на тај део фронта. Друга пролетерска бригада, са осталим јединицама дивизије, хита на фронт — возом до Чортановаца, а потом пешке, усиљеним маршем стиже у Илок, односно ускоро на фронт код Новак — Бапске и 22. и 23. јануара води тешке борбе у реону села Ловаса. (Према - »Војноисторијски гласник« број 2. 1975)